

Hizkuntz ereduaren eztabaida

Jakinlarien bilerak

JOXE AZURMENDI

Idazlea, EHUko Filosofia irakaslea eta *Jakin*-eko kidea

Gerra eta diktaturarekin, euskaltzalegoa sakabanatua zegoen, eta 50. urteetan euskaltzaleen aurreneko lana elkarretaratzea izan zen. Hala sortu dira *Euzko-Gogoa*, *Egan*, Euskaltzaindia berritua, etab., multzotxoak han-hemen, nukleo batzuen inguruan. Multzotxo hauen artean gero euren arteko harremanak edo borrokatxoak hasiko dira.

Jakin Seminario ezberdinetako filosofia eta teologiako euskal ikasle batzuen produktua da. Seminarista euskaltzale horiek ikastetxe bakoitzean irla txiki batzuk dira; batak besteekin ez du harremanik, ez dute elkar ezagutzen, aldizkaria sortzeko asmotan trukatu dituzten gutunen bitartez baino. Eskutitzezko harremanon zentroa, inizatiba bertatik partitu delako, Arantzazu da. *Jakin* 1956ko udazkenean sortu da, eta 1957ko irailaren 11-12 egunetan lehenbiziko jakinlarien «urteko bilera» egin da Arantzazun, bi helburuokin: 1) elkar ezagutzea, eta 2) aldizkariaz gogoeta egitea. Handik aurrera eta 1967ra arte, salbu 66an, urtero egin dira bilera hauek. Bistan dagoenez, bilera horien historia aldizkariarenari lotua joan da; baina, bestetik, aldizkariarene-

tik hein batean menpegabetuz ere bai, historiatxo propio bat edukitzeraino. Horregatik aurten haien oroipentxo bat aparte ez dago lekuz kanpo.

Azalpena errazteko, bi zati, edo hobeto, bi alderditan banatuko dut historia txiki hori: bat, bilerak eta euren gaiak; eta bi, hizkuntzaren eta aldizkariaren ereduaren eztabaida. Bi alderdiok elkarri oso lotuak egon dira. Hurrengo bi ataletan berriro bilerak eta euren gaiak aipatuko dira, horien bigarren aldia, eta krisi eta bukaera.

Bilerak eta euren gaiak: lehen aldia

«Jakinlarien bilerak»: horrela deitzen ziren *Jakin*-eko lan-kideen urteroko bilerak. *Jakin* sortu denean euskara normalizatu gabe dago, Euskaltzaindiak bere burua antolatzen dauka oraindik nahikoa lan, eta jakinlariak euskararen auto-didaktak dira gehienbat. Jakinlarion artean ere arazo nagusia euskara garbi ala mordoiloarena da. Baina, irizpide sanoarekin, soluzio posiblerik gabeko auzia alboan laga, eta bai mordoilo eta bai garbizaleek onar litzaketen arloetatik hastea erabaki da: horrela euskara idatziaren batasun eta normalizazioari ekin zaio, aldizkarian denek erabiliko duten ortografia edo idazkera batzeari. Lehen bilera honetan hainbat arau erabaki da: nola idatzi aldizkarian «ba», «bait», «ez» aditz aurrean (enuke, etzegoen); izen propio arrotzen grafia (Voltaire); hitz tekniko arrunten grafia (Filosofia, Fisika, <Ph> gabe); izen nagusia eta atzizkia apostrofoz bereiztea (Donostia'ko, Jesus'en), etab., etab. Arau hauek *Jakin*-en barruan agintzen zuten. Baina, gainera:

Yakin aldizkariak kanpora ere batasun au [idazkerarena] lenbailen iritxi dedin, erabaki oien birridazki edo kopiak atera eta euskal idazleei banatzea erabaki zan (*Jakin* 4, 1957, 89).

Onak ez du esan nai euskera-kontutan legeak emateko eskubidea gureganatu dugunik. Gu ez gera inor legerik emateko. Baña batasun aundiagorik ez dagoen bitartean, alik eta geienak onela idaztea on aundia dana, Aizkorri baiño aundiagoko egia da ori (7, 1958, 103).

Garbi ala mordoilo auzia ezin zen guztiz ostendu kultur aldizkaria izan gura zuen batean. Joera kontrarioak zeudenez, ad libitum utzi zen zeinek zein bide segitu, baina gutxienez bakoitzak bere erabilera batzeko eta berdintzeko exijitu zen (komunismo, -ismu, eta gisako zalantzak arruntak ziren). Bigarren proposamen bat interesateagoa: «norberak idazten dituan lanetan erabilitako kultur-itzak bildu eta artikularekin batera» bidaltzea; eta

kultur-iztegi arazoan eginda dagoen lana bildu eta besteak bezelaxe fitxatan *Yakin*-en zuzendegira bidali. Ortarako zenbait liburu zar eta berri banatu ziran iakinlarion artean, baita an etzeudenen artean ere. Fitxa aukeratu *gutxienez* urteko iru aldiz bidali bear dira [...]. Gero, itz-pilla oiek bildu, eta *Yakin*-en argitaratuko genituzke kultur-iztegi bezela (4, 1957, 90).

Idea ez ezik, lan metodoa eta egindako fitxak ere, geroago UZEIra pasa ziren. Eta azkeneko asmo bat: testugintzarena edo monografikoena («ale bereziak eta jakintza liburuak»), kultur hiztegia era sistematikoan eta pragmatikoan lantzeko. Era honetan urte batzuen buruan terminologia teknikoa landuta edukitzea espero da teologia eta filosofiako diziplina ezberdinetan (mariologia, sakramentuak, etab.; Ib., 90).

Esan daiteke, beraz, jada aurreneko bileratik zehatz definitua ukan duela *Jakin*-ek bere funtzioa: helburua, euskararen batasuna eta normalizazioa (kultur mailan); metodoa, egindakoa, orain ala lehenago, fitxetan bildu (hiztegia) eta lexiko horren balioa testugintza praktikoan probatu.

Bat harritu egiten da fundatzaileen buruargitasunarekin printzipiozko planteamenduan. Edonola ere gogorarazi beharra dago, plan hori Arantzazun egin dela, baina ez Arantzazuko jendeak. Aipa dezagun, hortaz, plana erabaki duen hemeretzi laguneko ekipoa nola egon den osatua: diozesietako seminaristak zortzi (Bizkaia eta Gipuzkoa), frantziskotarrak sei, jesuitak lau, sakramentinoa bat.

Hala ere, plan hori oraingoz horixe besterik ez zen: plan ideal bat jakinlarien buruan. Praktikan piska bat ilunago ibiliko da, hurrengo bileran ikusi denez (1958). Zer da al-

dizkaria: euskara kultur arloan lantzeko eta estudianteak idazten trebatzeko saialeku bat (ikastetxe eliztarrek halako barne-aldizkariak edukitzeko tradizioa zegoen), ala zinezko publiko batentzako publikazioa? Irakurleria interesatu bat bilatu eta zabaldu gura bada, gaietan eskolako ikasgaien lan-keta baztertu beharra dago, egungo gai bixiak tratatzeko; baina baita esposizio «eskolastikoa» ere, saio aldera jotzeko; eta, hirugarren, erraztu beharra egongo da euskara bera, euskal irakurle goarentzat ulergarria izateko. Izan ere,

erabiltzen diran itzak dira, batez ere, euskera biurritua egiten dutenak. Jakintza-arazoa erabakiko bada, berriz, naitaez itz berriak erabili bearra dago. Baiña kontuz. Berritasun geiegi erabiltzen badira, nazka eragiteko arriskua dago... (7, 1958, 106).

Ageri denez, jakinlariak de fakto garbizaleak dira, eta haien artean eztabaida ez da egiaz mordoilo ala garbi, baizik garbi ala total garbi. Eta zeharo garbik ematen du, saialeku batean balio lezakeela, baina irakurleria batentzako argitalpen batean ez.

Eztabaida au izan zan, noski, billerako ezurrik gogorrena. Atsaldeko eseri aldia etzan izan naikoa erabaki batera etortzeko [...], eta iluntzetik urrengo atsaldera bitarteko pakearen bearra izan genduan ura garbituko bazan (Ib., 107).

Horra dilema: batetik, euskarak irakurleen beharra dauka, eta irakurleak ugaritzeko gai arinak eta idazkera erraza eskaini behar dira; bestetik, euskarak jantzasuna behar du, «ez dago jakintza-gaiak erabiltzeko landua eta tajutu egin bear da ortarako. Arazo au, berriz, *Yakin*-en muin-muiñekoa da» (Ib., 105). *Jakin* kontraesan ebidente baten zuloan erorita dago. Eta jakinlariek zulotik ez irtetea erabaki dute, praktikan ez nonbait teoriar bezain buruargiak: «alegia, jomuga bikoa duala *Yakin*-ek. Jakintzarako bidean euskerari laguntzea; eta euskera atsegin baten bidez irakurleak ugartzea» (Ib., 107). Eta nola ezkontzen da bi hori?

Ezkondu, ezkontzen da, gero ikasi denez. Baina euskara garbiaren obsesioari betiko adio esateko kondizioarekin. Ho-

ri *Jakin*-en bilakabidean fundatzaileen ekipoaren ondoren bigarren zuzendaritza bat etorri denean jazo da: Joseba Intxausti eta Kepa Enbeita. 1959ko udaberriko zenbakia «Agur» batekin irekitzen da: sortzaileak badoaz eta esku berrietan uzten dute aldizkaria. Zenbaki berorretako azken atalean Joseba Intxaustiren «Illobira bultzaka» artikulua historikoa irakur daiteke, eraso frontal bat zuzen-zuzenekoa garbizalekeriari oro har eta, jendetasun piska batekin, *Jakin*-en ordura arteko bideari partikularki. Artikulu hori urtearen hasieran agertu da eta 1959ko jakinlarien bilera irailean izango da. Baina honen berri eman aurretik Intxaustiren artikulua eta horren testuinguruaz jardutea komeniko da.

Hizkuntz ereduaren eztabaida: Intxausti, Txillardegi

Jakin-en sortzaileek euren aldizkaria euskararen aldetik Zaitegi eta Orixeren ildoan amesten zutela —hein batean *Egan*-en aurka—, eta bide hori geroago hastiatu egin zela, nahiko idatzita dago, bai neuk beste toki batzuetan (ik. *Jakin* 21, 1981, 148-191; ik. orobat 230-246; *Euskera* 8/9, 1963-64, 336-371; nola hobeto Paulo Iztuetak, *Orixe eta bere garaia*, 1991, 950-969 eta 1000-1020). Gertakarien historia publiko hori utzi eta, oraingoan protagonista baten historia pertsonala jaulkiko dugu (historia beti izaten da biak, gertakari publikoak eta pertsonaien barnekiak): Joseba Intxaustirengan zentratuko gara. Horrela aldizkariaren etxe barruko bizitza piska bat ere urtebete oso batez agertuko zaigu —fundatzaileei omenaldi egiten ari garenez gero, urte horrek ia bigarren fundazio bat esanahi izan baitu—.

Konparatzea dago S. Berasaluze eta F. Mendizabal, Arantzazuko autoreetara mugatuz: *Jakin*-en hasieratik bi bideak entseatu dira, euskara garbiarena, behar diren neologismoak asmatuz, eta mordoiloarena, kultur lexikoa erdaratik mailegatuz. Nagusi-nagusia, hala ere, bide garbizalea izan da. Eta, garbizaleak ez baitu ozta ezer adierazten, esan dezagun,

Orixeren eredia izan dela teorian nagusia. Praktikan, «non cuivis homini contingit adire Corinthum»: Orixe, bere akats guztiekin, sekulako idazlea zen; baina Orixeren miresle deboto izateak ez zuen inor Orixe bihurtzen.

Nola etorri da Joseba, nolabait esateko, Orixeren aurkako matxinadara? Joseba Intxaustik *Jakin*-en argitara duen estreinako artikulua 1957ko udakoa da, Iturriotz seudonimoagaz (4, 1957, 62-68): Salvatore Mitxelenari buruz da, eta haren antzeko euskara txukun «garbian» dago idatzia (gehiegikeria gabe). Lan hau aurretik *Gure Izarra*-n 1956an ikus daitekeen bera da, zuzenketatxo linguistiko batzuk eta aditz sintetiko (Mitxelenaren kritikak arren Orixeri!) eta errata grafiko gehiagorekin. Momentu horretan Joseba Erriberri-Oliten filosofia estudiantea da; Bastarrika/Txillardegiko polemika-eta (1957-58ko negua), berak handik segitu ditu. 58ko udagoenean Arantzazura joan da teologia ikastera. Joan orduko jakinlarien bileran parte hartu dizu, garbi/mordoilo eztabaida goriko hura, eta hurrengo zenbakitik jada, Kepa Enbeitarekin batera, *Jakin*-en zuzendaritzan laguntzaile sartu da. Iraileko bileratik berehala, horrexek bultzatuta-edo, Intxaustik bere postura hartua du konfliktu horretan: Gabonetako zenbakian haren bigarren artikulua publikatzen da, «Bergsonen Jainko intuiziñoa» (8, 1958, 12-20), itxura guztiz filosofiako azken kurtsoan Erriberrin gauzaturiko azterlana, baina 59ko urte hasieran, labur eta gaizki esateko, euskara mordoiloan Arantzazun birregokitua (ik. «1959ko urte onetan...», *Ib.*, 12; Intxaustiren gutun batetik ageri denez, zenbaki hau otsaileko lehen egunetan argitara da; eta halatsu izan ohi zen beti «Gabonetako» zenbakiarekin, oporralditxoan profitatuz prestatzen baitzen). Artikulua argitara baino lehen hor Gabon edo Urtezahar aldera Josebak idatzi dion eskutitzari («nik gabonetan idatzi nioan, 'Bergsonen Jainko-intuiziñoa' artikuluaaren kritika eskatu ta *Yakin*'i buruz zerbait galdetuaz»), Txillardegik honela erantzun dio 1959-01-04an:

Nere lankide ori:

Zurea artu dut, eta bi aldiz irakurri mutur batetik bestera. Pentsa dezakezunez, oso pozgarri izan zait nere iritziari buruz diozuna; eta berdin ere «Yakin»i buruz esaten didazuna. Beraz, erantzutera noakizu, eskerrak eman ondoren.

[...] Bergson'en artikulua irakurriko dizut, eta nere iritzia jakin nai ba duzu, eman egingo dizut. Baña, egia esan, gutxi balio dezakeala uste dut, ezpaitakit nik sobera Bergson'en filosofiaz. Ementxe dut frantsesez «La pensée et le mouvant», bañan ezin betarik aurki irakurtzeko.

Zuen «Yakin» ori alde batetik oso zait atsegin: orain arte euskeraz esan ez diran gauzak esaten saiatzen zeratelako. Asmo au ongi dago zalantzarik gabe.

Badakizu, alere, Bastarrika'ri nik egindako eskutitz latza ezagutu ezker, ez nagoela danetan konforme. Eta nere ura irakurrita, eta Bilbo'koa, eta 'Egan'en azaldu dudana azkeneko artikulua, eta abar, ezagutzen ba dituzu, badakikezu gañera zergatik enatorren bat, eta zertan datzan nere diferentzia: erabilli dan izkuntzari buruz batez ere. Onetaz luzatuko naiz, ba, gero nere iritzi osoa emateko.

Nere ustez, berrogei ta hamar urte ontan, *esportazio-eusker*a egin dugu bakarrik. Euskeraz idatzi dugunean au pentsatu dugu aurrenik: ez beza atzerritarrek itzik batere konpreni. Auxe zan kakoa. Bost ajola guri esaten dana: ez dedilla uler, erdal izpirik ere ez dedilla nabarmen... Euskera «garbia» bear dugu...

Baña «garbia» ote dan jakiteko, zer egin dugu? *Erderari* begiratu. Ots, euskera egitean, *erdera* izan dugu arretan lehenbizi; eta gero, gero bakarrik, euskera. Erderaren arauz pentsatu dugu. Atzerritarren lekuan finkatu gera, *erderatik* epaitu dugu euskera.

Eta, zer lortu dugu? Bilbo'n esan nuena: «erdera de signo menos», erdal itzez esateko. Erdera-eza, edo «anti-erdera». Ez ordea, euskera.

Oraindik ere, guzoi, neuri ere bai aitortzen dizut, olako lotsa-edo ematen dit erdal itzak erabiltzeak. Ez bear ez danean: enago euskal itz jatorren aurka inñundik ere. Baña badirudi «arbola» esateko, gonpazio batez, bildur naizela, lotsa naizela, itz zabaldua bada ere. Edo «familia», edo «zopa», edo «galtzetiña». Lotsatu egiten naiz benetan. Garbikeriaren sus-traia tinko dago nigan oraindik, geiegi begiratzan diot erderari itz-kontu ontan.

Eta bein eta betirako, euskaldunari eta euskerari begiratu bear diogu; eta ideari. *Eta ez beste ezere ere*. Bestela, galduta gaude.

Euskaldunontzat idatzi bear dugu, ez kanpotarrentzat. Eta euskeraz, eta ez erderaz. Kultura ta euskera egiazkoa: orra or bi muturrak.

Beraz, bi gauza bear ditugu derrigor: 1) *ZERBAIT esan bearra* [dena azpimarratua, «bearra» hiru azpimarraz!], zerbait *unibersalik* alegia, arimari edo gizonari dagokion zerbait egiazkorik eta mamitsurik; eta 2) *EUSKERAZ* [letra larritz eta azpimarratua] esan, eta ez guk asmatutako sasi-izkuntza zoro batez. Orra, nere ustez, bi baldintzak.

Kristauak beti izan dute buruan eta biotzean erejia bat: munduari utzi, eta mundu ontan berean ere «zeruan» bizitzeko tentazioa. Oientzako, kristaua «garbia» da, eta eluke munduan nahasi bear.

Guk ere, berdintsu, «garbitasuna» aipatzen dugu bein eta berriz: euskera «garbia», mendia, baserria. Ez bide dugu mundu nazkagarrian «nahastu» ta «zikindu» nai. Eta erejia deritzat oni ere.

Kristauak MUNDUAN sarturik, gaia jaso ta goratu egin bear dugun bezelaxe, euskaltzaleak ere euskera MUNDUAN sartu bear dugula iruditzen zait. Mendi-tontorrera eraman ez, baña kalera, «jalgi adi plazara». Orixe bai egokia, Detxeparek esan zuena. Beste ori ez da garbitasuna: garbikeria utsa da, iges-keria, eskapismoa. Orrengatik nere nobela ez da baserriko nobela bat; eta orain aurkeztu dudan bigarrena ere («Peru Leartza'ko» ori) ez da baserrikoa ere, kalekoa baizik. Utz ditzagun ametsak eta txorakeriak.

Eta, oni elduta, zer egin dezakezuten galdetzen didazu. Ez da errexera erantzuten. Euskerari buruz badakizu nere iritzia: arrazakeririk gabeko izkuntza bat.

Mamiaz, berriz, zer esango? Zer egin dezakezute prallegaiok?

Au erantzuteko datoak bear ditut. Alegia: zer asmo dezute? Nork jasoko du «Yakin»? Nolako jendea da: ikasia ala arrunta? Zenbat ale zabalduko dira? Nun? Erantzun zaidazu oni guziari buruz, eta nere iritzia emango dizut. Baña, orain, ori jakin gabe, ezin dezaket egoki erantzun.

Nere ustez, filosofia (oso tomista ez bada behintzat) irakurgarriagoa da teologia utsa baño.

Eta, Literaturako sail bat irekitzeari zer deritzazu? Liburu-kritika, edo olako zerbait (nobela, teatro, eta abar). Zabalakunde geixego izango badu, behintzat, geuri prakadunoi interesatzen zaiguna ikusi bear da apur bat.

Baña, dana dala, zeatzago jakin naiko nuke zure iritzia: zer nai duzute izan dedin?

«Karmel» ezagutzen al duzu?

Zure erantzunaren zai nago, beraz. Biziki poztutzen nau zure berotasunak: ia frantziskotarrok behintzat Euskalerrieren erritasuna maitatzen duzuten, orain arte ontan bezela. Zorionak, beraz.

Agur!

Txillardegik aipatzen duen bere «Bilboko»a, Intxaustik aditzeraz baino ezin zuen ezagutu oraindik. 1958ko abenduan «Euskalzaleen Biltzarra»k Bilbon bilera bat egin zuen —batzuentzat mordoilozealeen konjurazio moduko bat: Orixekek haren aurka bere protesta altxatu du—, hainbat konferentziarekin hizkuntz ereduaz eta batasunaz: tartean ziren A. Villasante, A. Irigoyen, San Martin, G. Aresti, etab., eta S. Altube eta Mitxelena ere; hilaren 13an Txillardegi «Batasunerako bidea» gaiaz mintzatu zen («dijo una serie de verdades ya olvidadas por nosotros», gogoratuko du Arestik X, 136). Baina interbentzio horiek estreina 1959ko udazkenean eman dira argitara *Euskera*-n eta Intxaustik irakurri eta komentatu ditu (*Jakin* 11, 1960, 86 eta hurr.). Ezagutzen zituenak 1956ko «Ez bat eta ez beste» *Egan*-en, eta Euskaltzaindiaren 1956ko Arantzazuko Biltzarrari «Karta idigia» ziren, eta hurbilago Bastarrikari jipoia (6, 1958, 85 eta hurr.), Txillardegiren norabidearen aski erakusgarriak. Oinarri hauen gainean zuzendu zaio Intxausti 1958ko Gabonetan Txillardegiri iritzi bila.

Jakin-en aipatu 8. zenbaki hori agertu berri-berritan, Josebak neuri Arantzazutik Erriberrira idatziriko gutunean, honela zioen berak filosofiako estudianteen artikuluak eskatuz (1959-01-22):

[Artikulu horiek] bi nota auek baditzate, aski da: gaia GAURKOA ta euskera ERREXA. Ez dakit jakingo duzun —edo obekiago esateko ba-dakit jakingo ez duzuna—: orain bi aste-edo, askorentzat birao eziñentzuna dan itztxo bat idatzi nion bateri: «orixekeria» erabat eta bein betiko suntsitu egin bear dala, nere ustez, esan nion. Bueno, gauza asko esan dezaizkizuket gai onetzaz [...]. Euskera idazkera, gaurko euskal estiluaren aldetik egin dudan aldakuntza bazeneki! (Ideatan esan nai dizut). Aspaldi bateko «erdera-lotsa» aiek galdu ditut: Jainkoari eskerrak! [...]. Begira: gai egoki bat gaurkoa ta

gaurko filosofia bateri buruzkoa bada, obe —ar zazute eta xee-xee, «orixekerigabe» esan eta kitto.

Jarraian Bergsoni buruzko bere artikulua kritika eskatzen zidan, hau abisatuz ordea:

Ba-dakizu zure zeregiña. Euskera erreza dala uste dut; eta nekeza ta ulergaitza gertatzen bada, bijoa inpernuko zuloetara. Ez dut besterik nai! Ez dakizu zuk, noski, Luis Mitxelena esan zuen ura: Orixere —obekiago: Zaitegi'ren— edo Berriatuaren euskera aukeratzekotan, onena autetsiko lukela. Bai nik ere! Nere lan au «erdelkeria» irudituko zaizu bear bada; ala gertatzen bada, esaidazu eta orain gutxi norbait idatzi diodan eskutitza bialduko dizut. Ba-dakizu kittarra jotzea zer dan? Ba-dakizu kittarra errezena nola jotzen dan euskera lanetan: «goi» (???) literatura egiñaz. Ain goikoa egin dute ze (?) iñortxo etzaie atzetik ain goraiño iritxi. Gogoratzen duzu, orain urtetebe, Txillardegik esaten zuena: «zuek euskera iltzen ari zerate», ba, ni ere ortan nago. Ura biozkada zan; baiña ez biozkada utsa. Gere buruak usteltzen, suizidatzen ari gera [...]. Irakurri ezazu Txillardegik azkeneko *Egan*-en zenbakian idatzi duena: «Piarres gaixo» (= euskera).

(Garaiko zentsura giroa oroitzeko — beste pasarte batean hau idazten du: «Bertso xistrin batzuk bitarteko dirala, 'Aránzazu' debekatuko duten dabilta. Fiat voluntas Domini... Hispaniae!»).

Euskaltzalego guztian bezala, Erriberriko estudianteen arteko euskaltzale taldetxoan ere su-ta-fu zebilen garbi/mor-doilo eztabaida. Honela zioen Josebaren hurrengo gutunean (1959-02-16):

Ba-zekiat euskera kontuetan dituzuen eztabaidatzaz zerbait. A-ze nolakoak entzun bear dizkiagun oraindik. Ba-dakik orainarteko *Yakin*'ek izan duan euskara kimikoa nolakoa dan. Ez dek jendeak —obekiago: jakintsuek eta sentidu komundun guziek— itz egin ez dutelako; baiña buruak gogor-rak noski. Eztabaidaren batean abillenean, nun abillen jakin dezakan agertzen diat: Euskaltzaindi dena ia aurka zeukak oraingo *Yakin*'ek: Mitxelena, Irigoien, Txillardegik, Villasante: euskeraz lan pixka bat egiten duten guziak. Bein baiño geiagotan entzungo idan euk ere, or nengola esaten nuan ura: «Bost-sei urtean euskera ikasi, ta oraindik zenbait idazleen idazkera odeigaindikoa ulertzeko, egundoko borondatea bear zala, eta... azkenean gutxi-gora-beera jakin zer esan nai zuan.

Noiz ulertuko ote zizkiagu, ba?». Orain ori ta beste orrelako asko esango nizkikek; orain askorentzat euskal-biraoak diranak ere esango nituzkek. Dana dala laister izango dizkiagu *Yakin*’en eztabaida gogorren batzuk: karraxi egin ezkerobat-edo-beste bide oneratuko dek, eta ori bear diagu. Egun auetan ba-dizkiat eskuartean *Yakin*’erako lan batzuk [...]. Eskuartean ditudan lan auek onela ditek izenburua: «Schopenhauer: zorion billa?», eta besteak onelakoren bat izango dik: «Euskerakeria?». Mutur-joka gogorren bat sortuko zidak; baiña itz egin bearrean aurkitzen nauk, eta ez nauk iñola ere ixilduko, ez bainegok bakarrik. Ba-litekek Pazkoatako alean dana ez sartzea, eta ola bada bi ataletan argitaratuko diat. Orainarteko bide onetatik etzegok jarraitzerik: aurrera edo atzera jo bearrean gaudek. Enbeitak eta biok eskubide osoak zizkiagu eta gai auetan bat gatozek: etzegok etxe-barruko burrukarik. Artikulu oien bidez jakingo dek nik pentsatzen dedan dena.

Pazkoaldiko zenbakian «Euskerakeria» bezala iragarritako testua irakur daiteke, bitartean «Illobira bultzaka» izenburuagaz (9, 1959, 83-88). Aldiz Schopenhauerri buruzko artikulu urtebete beranduago agertuko da (12, 1960, 31-37).

Bere gutunarekin batera, berak Txillardegiri emandako erantzuna bidali zidan Josebak. Hauxe (nik jasotako kopia kalkatuak datarik ez du):

Gure asmoatzaz galdetzen didazu. Benetan esaten dizut: *Yakin*lariok ez gera oraindik bat etorri. Eztabaida, bai, baiña izan ditugun billeratan ez dugu ezer garbirik alde onetatik erabaki; auzia nebulosa, illun xamarra gelditu da beti. Izan ere oinbeste etxeetatik urtean bein batzen geranok jomuga jakin bat errebista bateri ezartzeko denbora gutxitxo dugu egun pare batean. Beraz, auzi au emen, Arantzazu’n gaude-nok erabaki bearko dugu, teoriz —*Yakin*lari guzien baime-nez, esan nai nuke— ez bada ere, praktikuki zer egin bear dan jakiteko beintzat. Beraz, *Yakin*’ek zer nai duen agertzen dizudanean, zuzendaritza berriak —bi bakarrik gera eta onetan, gutxi gora-beera, bat gatozela uste dut— *Yakin*’ekin egin nai lukena esaten dizut.

Yakin’en asmo larriena eta nabarmenena euskal-kultura egitea da ots, euskeraz KULTURA egitea. Kultura onek ez du arrunta, «cultura general» dalako ori izan nai. Gure elburua goraxego jartzen dugu. Baiña ez genuke jakintza oso espezializaturik egin nai ere, ori irakurle ta lankideak urritu ta oraingoz euskal-errebista batek egin ez dezakena nai izatea

bailitzake. Goi-maillako kultura, espezialistena izango ez bada ere. Leenik, filosofia ta Teologia, eta aal badedi baita gaiñerako jakintza ere; baiña ba-diteke *Yakin*'ek beste jakintza auetarako lankide ikasirik ez izatea; orregatik, filosofia ta Teologia erabiliko ditugu, batez ere. Geroxeago zerbait esango dizut gaiari buruz.

Zein irakurleentzat idatzi nai dugun ere galdetzen didazu. Esan dizudanetik atera dezakezu ori. *Yakin* ez da kaleko gizon arruntarentzat, oientzat ba-dira beste euskal-errebistak-ta, nai aiña ez bada ere. Gu biok —Kepa Enbeita aundiaren billoba dut nire laguna— ez euskalzaleak, euskaldunak, euskera-dunak, baizik. Orainarteko euskal-idazle geienen errua euskalza-leei begira idaztea izan da: euskaldun guzientzat ez ote da, ba, euskera? Euskalzaleoi euskera monopolizatzea zillegi ote zai-gu, ba? Ez dut uste; beraz, euskaldunei begiratu nai genieke.

Irakurleak zenbat izango ditugun jakin nai zenuke. Bai nekeza galdera oni erantzutea! Zenbatera iritxiko ote gera? Noraiño joan ote gaitzek? Orain 250 ditugu; etorkizunak du itza. Inprentaz argitaratuko bagenu, eta aldizkarian bertan aldakuntzatxo bat baiño geiago egin... zenbat arpidedun izan-go ote genituzke?

Literatura-sail bat ez ote litzaken ongi etorriko, galdetzen ere duzu. Bai, orrelako zerbait egiñik, *Yakin*'ek suskritore geiago egin litzazke; baiña bear bada zerbait galduko luke. Onelako sail berezi batek arrisku bat izango luke. Pekatu nagusien artean ba-da nagikeria deritzaiogun bat; eta ori genuke gure etsai: lankideek ez ote lukete errezenera joko? Nire lagunen artean gertatzen dena esaten dizut: geienak ez dute-la filosofia edo Teologiako gairik erabili nai, nekeza baita. Gaiñera, ba-da literatura gaiantzat ere txoko bat, berezia ez bada ere: kultura-sailla.

Kritika, teatro, zinema t.a. erabiltzeak ez lioke, geiegi eman ezean, kalterik egingo; baiña *Yakin*'en gabiltzenok gauza ote gera orrelako lanik egiteko? Edo, erarik bai aal dugu? Liburu-kritika egiteko erarik ba-da, baiña gauza aal gera? Euskal-liburu askori egiten zaien zenbait kritika bezelakoak egiteko, bai noski, kritika oiek benetako eritziak baiño «amenismu» geiago baitira. Teatro ta zinema kritika, berriz, apaiz-prailegaiok egiteko erarik ez dugula uste dut, aktualidade gabekoa izango bailitzake derrior. Dana dala, auek guziekin ez dizut zerbait egin ez ditekenik esaten, eta ordua iristean, ba-liteke orrelako erabakiren bat artzea.

Orain eskuartean darabilligun leenbiziko egitekoa, *Yakin* leenbaitleen irarkolara eramatea da. Zeuk ere ongi dakizunez, au [ezin] dezakegu txanponik gabe egin, eta euskera-kontuan

areago. Orregatik diru ori nunbaitetik bildu nairik gabiltz. Au lortzen ez badugu, alper-alperrik egin nai izango ditugu aibat aldakuntza, multikopiaz argitaratzen dugun bitartean ezer gutxi egin dezakegu-ta, bear bada ain gutxi ez bada ere.

Inprentaz ateratze onek ekarri digun leen-auzia zera da: nola aurkeztuko dugu? Zein formatu emango diogu? Emen ere, ikusia dago, Yakinlari guziok biltzen bagera ez gera ezertara iritxiko, eta etxe barruan, ixillean gauzak egitea izango da onena. Eredutzat errebista asko ditugu: «Razón y Fe», «Hechos y Dichos», «Insula», «Indice», t.a. Nire eritziz, «Indice» tankera litzake egokiena. Eguneroko itxurakoa, eta orregatik irakurgarria, berealakoan leitzera daramakiena. Gero, noranai eraman nai danean, patrikan eramateko egokia. Onelakoa egiñik, marrazkiekin ere argitaratu diteke, etxean beti edo geienetan izaten baitugu lan ori egin dezakenen bat. Baiña ba-du beste akats bat ere: gordetzeko ez dala ain egokia, eta berealaxe urratzen dala.

Ba-da oraindik beste aurkezpen klase bat ere: oraingoa beara edo, obekiago, aundixeago bat, leenagoko «Euzko Gogoa»-ren neurrira iritxi gabe. Neurri onek oraingo *Yakin*'enak baiño erreztasun ugariago izango lituzke presentaziño polit bat egiteko. Azkenik, baten-batek «Euzko Gogo»k orain duen neurri orretakoa argitara dezagula eskatu digutenak [sic!] ere ba-dira orrela noranai eraman ditekela esanez. Tamaiñu au kaxkarregia iruditzen zait, presentaziño pobre xamarra baitu. Nire ustez, bi neurri auen artean aukeratu bear dugu: oraingo *Yakin*'en baiño aundixeago ori, edo «Indice»na. Badakit, aurrez, nire lagunak «Indice»-ren neurri ori oso nekez onartuko dutena; baiña propagandarako-ta ori bezelakorik ez dagoela uste dut. Zer deritzazu zuk, zein neurri nai zenuke zuretzat?

Eta noan *Yakin*'ek duen problemarik gogorrenera: bere euskera. Ba-dakit, ez luke orrela izan bear, *Yakin*'en leenengo buru-austea bere gaia, mamia, izan bear luke; baiña lankide askoren «orixekeriak» (ixo!, gero, entzuten badigute, kopeta zimurtuak ikusi bearrean gaude-eta!) jeroglifiko biurtu digute ia euskera, eta emen dago orain koxka: euskera-jeroglifiko ori euskera-euskera (beste zerbait esango nik baiño... geroxeagorako uzten dizut) egiten ez badugu *Yakin*'ek ez dauka zer egiñik, irakurlerik ez baitu izango.

Nik nai nuken euskera au da: euskera-esperanto. Geiegi esatea ote da? Ba-liteke. Euskerarekin onelako zerbait gertatzen ote zaigun nago: euskera zaar zalekeria daukagu ezurretaraiño sarturik. Euskera zaarra dala jakiteak arrotu egiten gaitu; baiña oore au ez ote zaigu kaltegarri? Ziur nago,

daukagun zaar-mentalidade onekin, juduek beren izkuntzarekin egin dutena egin bearrean aurkitu bagiña euskaldunok, orain iru milla urteko euskera berpiztuaraziko genuen guk; baiña alegiñak egin eta azkenik pot egingo genuen. Euskerarekin orrelako zerbait gertatzen zaigula uste dut: euskera zaarra daukagu eta euskaldun ikasiari —eta berdin ez ikasiari— ulergaitza egiten zaio euskera, bere izkuntza. Ba-dakit, ba-dugu zuzendu ez dezakegun beste utsune bat ere: eskolarik eza. Baiña gauzak onela diran bitartean zirkulantzi ori ere gogoan iduki bear dugu, euskeraren gaurko arazoa erabakitzean. Ez daukagu etxoiten egoterik, denbora obeak etorriko dirala pentsatuaz: gaur bertan egin bearreko lana daukagu, bestela gutxiena uste dugunean eskuartean ilko zaigu gure izkuntza. Orregatik, gizaldiek ezarri dioten lastrea kendu egin bear diogula euskerari uste dut. Bear-bearrekoa duguna utzirik, jantzi zaar ta alperrikakoak kendu; nire ustez ez daukagu beste salbaziorik. Zer utzi bear diagu, ba?, galdetzen du batek. Egia, ez da erreza esatea, gauza konkretuetan asi ezker bereala baitator mutur-joka gogorra.

Leenik, erruz erabili bear genuke latera eta gerkeratik datarren kultura-terminologia. Oneri onela erantzun oi zaio: bai ederki; baiña euskal-itx jator ta eder bat atera dezakegunean, ez. Nire ustez, ain egoki ta jatorki sortu ditzazkegunak oso gutxi dira. Terminologia au dena euskeratik sortzen badugu, iztegi berri oni bizitza ematen urteak joango zaizkigu, eta au iristen dugunerako, euskera gajoaren illetak kantatu bearrean gatzazkizu. Gaiñera, gure izkuntzan kultura-iztegi berri bat, beste izkuntza kulturadunengandik bereizitutako bat, sortzen badugu, gure jende ikasiak ez du iñoiz terminologia berria ikasiko. Jende ikasiak [sic!] euskeraz bere kultura erabiltzeko gauza ez bada, berriz, kitto, gureak egin du: erri arrunta atzetik joango zaizkio eta orduan euskerak bere semeak galdu ditu.

Itz-kontu onetan oraindik aurrerago joan ditele [sic!] uste dut. Ba-dira zenbait euskal-itx errian erabiliak; baiña oso zabaldua txikia dutenak. Onelako itzakin idatzi oi dute euskera «garbian» egin nai duten askok. Ez ote au ere garbikeria? Nire eritiz, onelako itzak banatu egiten gaituzte euskaldunok, eta batasunerako bide bakarra itz aoik utzi —gure-gureak izanarren— [eta] erderatik artzea ez ote da? Erdera ez ote dezakegu gure laguntzaille arazo onetan biurtu? Euskalkikeriak eman ezin digun batasuna ez aal diteke erderatik artu? Zergatik ez beste izkuntzetatik bizigarriren bat sartu? Euskera arbola zaarrak ez ote digu onelako txertu berri bat eskatzen?

Orañarteko ori iztegiari begiraturik esan badut, berebat esan diteke sintasistzaz ere. Egia, nekeza da ta oso aldapa-gora egiten zaigu joskera berezia uztea. Neri beintzat personalki etzait gogoko joskera berririk, bestera oituta nagoelako, noski. Baiña irakurleek ori eskatzen badigute, nola ukatu, bestela erderara joango bazaizkigu? Leenen euskeraren bizitza, ondoren bere aberastasunak. Eriotza-burruka beltzean gabiltz eta ez daukagu, burruka onetan nekegarri zaizkigun tresnak eskuetan idukitzerik; ala bear bada, billoitsik jardun bear degu mutur-joka onetan.

Eta *Yakin*eko beste puntu bateri buruz. Gure errebista onek ez ote du praille-kume arpegia argiegi? Ni baietzean nago. Ia piska bat «laizizatzen» dugun. Sakristitik atera bearrean arkitzen dala deritzat. Baiña ori ez [da] bi edo iruren artean egin dezakeguna, lankide guziena baizik.

Eta oraingoz bukatzera noakizu. Barka ain luze ta aspergarri izana. Bidal idazu, mesedez, esan dizkizudan auen guzion eritzia. Eta berdin nire artikulua: gaiaren aldetik —berez garrantzitsuena izanarren— ez daukazu lanik artu bearrik, egiten baduzu obe; baiña batez ere euskera, idazkera, epaitzea nai nuke. Agur, eta agindu nai duzuna zure serbitzari txikien oni.

Gehienak bezala, ni neu Orixezalea nintzen, poetarena baino gehiago prosistarena, h. d., batez ere Meza-Bezperetako itzultzaile kreatiboarena. Ez dakit, zer idatziko nion, In-txaustik 1959-03-07ko gutun luzean honela erantzun zidan, besteak beste:

«Orixekeria» gaizki xamar erabilli ez ote nuan galdetzen zenidan. Ori zeuk ikusi bearrekoa da, ez baikera gizonok gorean epaille zuzen. Zer esan nai nuan? Ba-ditekela Orixek euskerara geiegi jakitea ta lurrian ez bizitzea... Ez naiz orain emen geiago luzatuko, edo... bai. Orain egun batzuk Orixeren eskutitz bat jaso degu, *Yakin*erako. Dirudianez —neuk ez det oraindik dana irakurri— axioren bat egin diote: inprentan zerbait aldatu-edo. Au gaizki da, ez nuke inola ere onartuko; baiña berak esaten dituan ta egiten dituan apologiak ere ez. Or nunbait, zokoren batean berezikeriren bat arkitu duala ta bere belarriari oso ederki datorkiolako, ta beste gabe, euskal literaturan bururatzen zaizkion ta etzaizkionak sartu nai dizkigu. Euskalki batean idatzi nai duanean, bapo; baiña, Orixek bezela, euskaldun guzientzat idatzi nai danean, nola baztertuko ditugu, ba, guziok erabiltzen ditugunak ta nola artuko berezikeri oiek? Onela euskera-batasuna zakurraren ip. ra joango da. Euskal idazleak euskeraren jabe gerala uste

degu, ta ez, jauna!, ez gera euskeraren jaun ta jabe. Ez, orixe!! Ta, ez, Orixek! Euskeraz, aditza esate baterako, zerbait batu degu: ia danak gatzazkio erabiltzen dute; baiña Orixek arkitu du nunbait *gakio* (ezta *gakizkio* ere) esaten dutela. Bi erri izango dira *gakio* bedeinkatu au esaten dutenak; baiña Orixe'ren belarriari goxoago zaio *gakio*, ta, jakiña, *gakio* erabilli bear da, euskal-literaturan oraiñartean erabilligabea izanarren. Orixeri etzaio dejenerazio bat ere izan ditekenez bururatuko; bai zera!, pollita baita, emeagoa, ta, gaiñera, Orixe euskal idazleak ez ote du, ba, ortarako eskubiderik...?

Aurrekoan esan nizun «Euskerakeria» (orain «Illobira bultzaka») Orixe'ren kontrakoa ere ba-da, nik bertan aitatzan ez badet ere, ez bainaiz gizonak kritikatzan ari, giza-jokaerak baizik. Lan au, seguru asko, Orixe'ren eskutitz orren aurretik joango da *Yakin*'en. Ba-liteke Orixek, baita besteren batek ere, erantzutea: ez nuke besterik nai. Prest nago edozertarako; euskaltzain bat baiño geiago nerekin ba-det, ta ondo xamar pentsatutako lana da. Eztabaidaren bat sortzen bada, askok edo batzuk irakurriko naute ta ba-liteke norbait esnatzea. Oinbeste artikulu-itzaurrekin, ba-dakit zai geldituko zerana; ez da beste munduko gauzarik; baiña bai biotz-biotzetik ta burutik irten zaidana. Euskerakerian oraiñarte gobernatu nauan aberzalekeriarekin (biozberakeria?) ez det ezer nai: maitasuna bai, baiña buruzkoa izan dedilla. Ziur egon zaite: euskerarenak egin duala garbi ikusten dedanean, egun ortan bertan artuko det nere erabakia. Euskalerrriaren alde alperrik ari bagera, egin dezagun lan gizadi osoaren alde. Buruz joka gaitezen. Jainkoak bakarrik daki euskal idazle askok euskerari egin diogun kaltea: «illobira bultzaka» ibilli gera ta dabiliz. Ez det nik iñor kondenuatu nai, ez; ZERBAIT desegin nai nuke. Auxe otsegin nai nieke zenbaiti: «Euskal idazle: IXIL ZAITEZ, zure euskera odeitarrez, euskal irakurleak urritu ta gure izkuntzari semeak kentzen saiatu nai baduzu. Arren!!!».

[...] *Yakin* zergatik da *yakin*, eta ez jakin?, galdetzen dezu. Berasaluze Anaiari orixe bururatu zitzaiolako. Ta Berasaluze Anaiari zergatik bururatu zitzaion? Ona emen koxka. Lehenengo arrazoa: olerkaria zalako. Bigarrena: gizon batzuegan teoriak bizitzak baiño indar gehiago duelako [...]. Olerkariaren arrazoa au da: 'j' baiño entzungarriago, goxoago ta... emeago ta emakumeago da 'y' biguin bat... Ai! Zein goxagarri! (Gogora 'gakio'ren arrazoa: danak dira kofraditarrak ok). Ta neu ere aitorketatxo bat egin bearrean naiz: neuk ere pekatutxo eme au egin det, ta siñisten ez badezu zoaz *Yakin*'en argitaratu nuen leenbiziko lana aztertzer.

Teoriazko arrazoia: 'j' ez da euskera jatorreko itz-otsa, ori arabetik dator: kendu egin bear degu beraz. (Ez aal dakizu 'euskerari' gertatu zitzaiona? Goiz batean adimen argi batek —ba-dakizu noski nork— intuizio bat *ukan* (ja, ja, ja!!!) zuen: euSkera, euSkaldun, t. a., 'eguzki' itzetik jaio dira; orregatik ez dago 'euSkera' idazterik, orrek 'euZkera' izan bear du, ta arrezkerotzik (ja, ja, ja!!!) asko dituzu filologiko problema ori politika-bidez erabaki dutenak: Maixuak esan baitzuen, ta orain beti 'euZkera' idazten dute). 'j' kontuan ere parentesi arteko istori ori gertatu da. Izan bear zukeana gauza bat da, ta dana, izango dana ta izan bearko duena beste bat.

Garbi/mordoilo auzia minkortzen zuen alderdi bat, horrek orduan zuen dimentsio politiko hori zen. Alegia, Arana Goiriren teoriaren eztabaida inplikatzeko zuela, eta jariatutoki EAJ-PNVko jende askorena (nahiz eta Koldo Mitxelena, esaterako, jeltzide puntuzko izan). Arana Goirirekin —ez gauza bera direlako, baina— «jesuiten eskola» guztia (ik. 21, 1981, 150) ikusten zen kuestionatua: Orixeko, Zaitegi, Olabide, etc. Aipatzen ari garen martxoko hau hemezortzi folio bete-beteko gutuna da, gehiena ortografiako, aditzeko, gramatikako nire mila itaunei erantzunez. Momentu batean honela dio:

Olabide'k *dikat* [hikako 'diat'] ere erabiltzen duela-edo esaten didazu. Bai, ez naiz arritzen, Olabide'k gauza asko egiten baititu, ta auetan bat euskera 'illobira bultzaka' eraman. Ez da gutxi, arraiopola!, onetarako ere indarra ta kemena bear baitira. Ezagutu dedan geometriarik bulartsuena da Olabide. Ba-dakit, ni neu ere noizbait izan naizela esango didazuna; baiña, a! gizajoa, onen alboan ume zirtzila naiz ni. Ez aal duzu inoiz Olabide'ren Itun Zarra irakurri? Ez? Orduan ez dakizu oraindik Olabide'ren geometria jatorra zer dan.

Orain jesulagunek Biblia osoa argitaratu digute. Bai egoia liburua! Bai prezioz, ta baita enkuadernazioz ere... Ez dute, ez, alperrikako lanik egin! Bai zera! Euskera, amona xarrara, zaartzaroak eraman nai ez badu, olabidetarrak garbituko dute oraingoan. Ez dabilte auek txantxetan: olabide-zale talde bat bildu nai dute, bere Biblia zabal dezan; etxerik-etxe ibiltzeko asmoa dute. Arantzazu'ra ere etorri omen zan jesuitaren bat, saltzen lagun zezaioten; baiña, esaten dutenez, etzuen arrera berorik izan. Orain Gasteiz'en omenajeren bat egitera dijoaz Olabide'ri: bere borondate onak merezi zuen, bai. Ba-liteke borondateak bakarrik merezi izatea baiño...

Berriro garaiko giroa aipatzeko: buruhauste bakarrak ez ziren ortografia edo garbi/mordoiloarenak. Fraide erakundearen antolaketa hierarkikoa ezagutuz gero erraz asmatzen da, Arantzazuko ikastegiko aldizkaritxoak lurperatzeko, administrazio katolikoarentzat, zuzenean debeku bat baino metodo duinagoa, Aita Probintzialari Donostian dei bat egitea zela alarma piska bat eraginez, hark Arantzazuko Guardianoari presio egin ziezaion, eta Guardiano ikaratuak estudianteen Maisuaren gainean, honek estudianteei aldizkari lanetan aritzea galarazteko, eta bake santu, hautsik harrotu gabe. Idazten du Intxaustik:

Yakin'etzaz azkeneko berria. Gobernuak, Espainiko Gobernu katolikoak, muturra sartuko ote duan-edo gabiltz. Donosti'n norbaitek itz egiñik izan bear du. Muturreko beroren bat artzen badegu, gere erruz izango da, baimenik gabe ta Gobernu osoa itxulipurdikatu naien baikabiltz. Izan ere, bildurgarriak, bildurgarriak gera gu. Kontuz ibilli dedilla jendea. Justiziak eskatzen duana da: legez kanpotik dabillenari zigorra zor zaiola.

Horrelakoak behin baino gehiagotan egon dira. Hala ere, presioak ez zirela nahikoa eta (Frantziskotarren Probintziari eskertu behar zaio, *Jakin* aldizkariari beti babes osoa eman diola, inolako bere interesik gabe, ekonomikoak edo), administrazioak 1961eko abendura arte itxaron du aldizkariaren aurka zuzenean interbenitzeko, orduan bai, debeku eta isunez.

1959ko Pazkoaldiko zenbakian (apiril hasieran urte horretan) aldizkariaren fundatzaileei agur esan zaie: «Eraikilleak ba-dijoaz. Lemazain berriak etorri». «AGUR! Bastarrika'tar Iñaki, Mendizabala'dar Pernando eta Bereziartua'tar Iñaki». Zuzendari berriak Kepa Enbeita eta Joseba Intxausti dira. Agur hitzok Kepa Enbeitaren eskuaren itxura dute. Zenbaki berean Joseba Intxaustik «Illobira bultzaka» publikatu du. Handik gutxira, 1959-04-27an, hau kontatzen zidan:

«Illobira bultzaka»k ezer iritxiko duen? Bai zera! Ni ere pesimista naiz: zaarren artean ezer ez, baiña ba-liteke gazteren batek gogoan artzea. Dagoneko A. Iturria'rekin izan det ar-

tu-eman bat. Karta gogortxo bat egin zion [Juan] Azurmendi'ri nere orri buruz; baiña arrezkero damaturik-edo da. Joan dan igandean izan zan emen eta Azurmendi'ri gaizki artu nuen berea galdetu zion; geroxeago baita neuri ere asarraturik nengoen. Nik ezetz erantzun nion eta berarekin itz egin nai nuela (berak ere beste ainbeste zion berean), ba-nuela bat etorriko giñanaren itxaropena-ta..., baiña etzuen astirik izan. Ala zion bere eskutitzean, beste gauza askoren artean: «Irakurleak esango dute au irakurrita: Ba-zetorkiguk arroputz bat». Ta nik nereko: Esan dezatela, norbait zuzentzen bada.

Gutunaren bukaeran Joseba izpiritu polemikotik gogoeta filosofikora itzultzen da:

Ez dakit jakingo dezun; baiña Schopenhauer'ek onelatsu dio bere liburu batean: «Errealidadeari askoz geiago gerturatzen zaio pesimismua, optimismua baiño». Ta zuk eta nik gai onetan berdin pentsatzen degu. Emendik iru urtera [karrera amaitu eta apaiz ordenazioa] erabakiko det euskerari eman ber diodana; binbitartean saiatuko naiz (itxaropena omen da azkenena galtzen dana; baiña galdu ditekera au ere) zerbait egiten ta nere lanak pot egiten duela ikusten badet..., beste bideak artu eta kitto: zertarako eremu gorrian aldarrika jardun?

Gaxteen istilu txikion erdian 1959-04-02an istilu mandia etorri da, «Euskaltzaindiaren agiria euskal itzei buruz», mordoilo bidearen —labur esateko— onarpen ofiziala bezala Euskaltzaindiaren partetik (Akademia «berria» esango zukeen Orixek erdeinuz). *Jakin*-ek deklarazioaren orria bere harpidedunei zabaldu zien. Ideia bat egiteko garaiko giroa nola zebilen, 1959-07-14ko gutunetik merezi du atal batzuk honera ekartzea:

Euskaltzaindiaren erabakia nola artu dezute or [Erriberrin]? Ba-dakizute, Euskaltzaindiak ez du lanik egiten... ta egiten duanean, utikan, il, orru egin. Euskaltzaindia alper-zoko bat besterik ez da..., ori guztiok dakiguna da..., euskaltzainak bezin alper ta nagirik nun? Baiña bere eginkizunari ekitean, «ttontto alena, ixillik egon adi!» esan. Au da askoren jokaera. *Yakin*'ekin biali genituan orrietatik Donosti'tik bat itzuli egin ziguten, arpideduna (ura beintzat) okitua omen dauka Euskaltzaindiak. Mitxelena'k Olabide'ri esaten dizkionak bai egoiak beste askorentzat, arpidedun onentzat, esate baterako.

Orain egun gutxi izan da au Arantzazu'n. Emakume bat da, Donosti'an euskal-eskola bat daukana. Balioko andrea,

ba-du bizarrrik mundua astintzeko ta ume-eskola eramateko areago oraindik. Bai orixe! Orrek manejatzen ditu egoki ta trebeki aurrak! Au dana ezin ukatu. Onelako asko bagenitu, beste kuku bat genuke abeslari gure Errian! Baiña... joan zaitte, urreratu zakizkio elkarrizketara... Berealaxe berotzen da, ta kitto, ez dago ura entzuteko.

Orria itzultzean, zera esaten zigun: *Yakin*'en gauza asko zitu-tuala ezin ikusiak. Oni erantzunez, eskutitz labur ta xamur-bi-gun bat egin nion, entzuteko prest geundela beti esanaz. Bai-ña konturatu gabeko pekatu astun bat egin nuan, asieran one-la nion: «Andre errespetagarria: Pake ta On». Agur onek era-karri didan zaparrada! Donosti'ko dozenerdi bat emakumeen erdian esan zizkidan danak. «Errespetagarri» orrek karta lu-rreara eroriarazi omen zion, ta, gaiñera, frantziskotar batek egin bear orrelako agur luzea. Dana dala, «errespetagarri» ura etzan egokia izan, alajaiñetan! «Labor antipatriótica» egiten ari omen gera gure euskeraz, ta ez gu bakarrik, baita Euskal-tzaindia ta euskaltzaiñak ere, ta ikusia dago, lanbide galgarri orretan ez daukate oiek muturrik sartzerik. Euskaltzaindiari makurtu? Ez, arranoa! Gaiñera, ez omen dakigu geure kontra dauden euskaltzaleen taldea. Guk, gaurko euskal-egoerari ma-kurtu nai omen dugu, ta au ezin diteke iñola. Egia esan, ez da-kit oso garbi zer esan nai zuan; baiña irakurri zazu Mitxelena'-ren kritika: «Etzeuzkan, ordea, gogoan diren euskaldun kax-kar-ezjakiñak, *bear lirakean* euskaldun jantziak baizik, bihar edo etzi ugariago sor *litezkean* euskaldunak». Au dek, au! *Izan bear lirakean* euskaldunentzat lan egin, ta binbitartean geran euskaldunak lur jo dezagula, *izan litezkeanak* ez baitira iñoiz ilko. Iltzeko bizitza behar leenengo. Olabide'k, ta beste askok, ez digute «benetako euskerarik» eman. «Apropos» jardun zan «saio-euskera» egiten, jolasean, iñoiz serioki euskaldunontzat idatzi gabe. «Izkuntz-eredutzat, ordea, gidari segurutzat, [ez dezakegu Olabide] [sic] iñola ere» artu. Zer nai dezu gauza tristeagorik, oinbeste neke ondoren, eredu jatorrena izan zite-kean lana, idazlearen joera txatxuagatik, izan bear zuana ez izatea baiño? Ta oraindik ba-dira orrelako euskera ori euskal-baserrietara eraman nai dutenak. «Liburu au ez da iñondik probetxugarriago bide orretatik amildegiak agerian uzten di-tuen aldetik baiño». Ta onoko au: «Argituko aal ditu Jainkoak guztion begiak, gure izkuntzaren onerako». Itz auetan dago Mitxelenak Olabide'ri egin dion kritikarik zorrotzena. Ogei urteko lan ta buruausteeke merezi izan duten eritzi zanpatzai-lllea. Ez aal da penagarria onela indar-kemenak galtzea?

Donosti'ko emakume onek, aitatu dizudanez, beste au ere esan zidan: «Oraingo zirkunstantzieren itsatsiak zaudete». Pe-

katu aal da? Zer egin bear ote degu? Dana utzi ta izan bear lukena ta iñoiz izan ez dana gogoan artu? Askatasuna dato-rreanean, au ta bestea gertatuko omen da. Nork daki garaiz etorriko dan? Binbitartean euskerak bizirik iraungo ote du? Ta nork daki orduan zer geratuko dan? Optimismua bear da, gero, batzuek nai duten bezela lan egiteko... ta ez txantxeta-koa gaiñera. Batzuek uste dutenez, abertzale garbi ta zintzoak ezin ditezke iñola ere mordoillo (barkatu, ez da itz egokia baiño) tankerako izan, aberri aurkakoa baita jora au: Aberriak garbia izan bear du, bai odolez ta bai izkuntzaz. Gu konturatu gabe, m...tu egin gera; ta au ez da nik esana, entzuna baiño. Egia esan, nazka ematen dit onelako mentalidade itxiak; Jainkoari eskerrak nere maitasunak ez dute zenbaiten jokabidetan errorik. Errusi'ko idazleen joera datorrit orain burura. Turgeniev'i etzala errusitarra bota zioten arpegira, Europa-alderako griña berezia zualako. Edo etxe-barruko eskastasuna ez ote degu kanpoko ondasunez estaltzerik?

Argi dago gaur sermolari nagona...

[...] Eskuartean det *Alderdi*. Euskaltzaindiaren aurkako edo bere agiriaren kontrako bi lantxo dakazki; abertzaleen gidari izan nai duan errebista batean onelako lanak agertzeak min ematen dit. Onela, nola batuko gera? Euskera gaietan ez da ez politika, ezta politikurik bear: «zapatero a tus zapatos». Euskerak linguistak bear ditu gidaritzat. Zapatero onenak ere babarrunak gaizki egostea ba-liteke, au ez baitu bere alo-rra. Altube Jauna Euskaltzaindiaren alde irten dala-edo jakin det. Au ikustean, ala omen zioten abertzale batzuk: «Tira, Altubek ola dionean, ez da ain txarra izango». Au abertzale jatorra dala ba-dakite-ta. Azkeneko au arrazoia askorentzat. Politikak erabakiko digu oraindik oiñetakoen neurria ere. Guzira eldu diteke.

Hala ere, dena ez zen ozpina bakarrik gerraondoko berrastapen haietan. Agian orain bezalatsu, orduan ere lumako jendea ibiltzen zen bereziki mokokalari. Arantzazura jende asko joaten zen dantza eta festara, hirietako polizia eta Guardia Zibilen kontrolen ihesi, euskaltzale eta ez euskaltzaleak, errepublikarrak ala komunistak, baina batez ere abertzaleak. Josebaren gutun hau ere hamahiru folio eta erdi luze da, uztaillaren 14an hasi eta hurrengo egunetan jarraitua. Bosgarren orrian hau kontatzen du —horrek ere garaiko giroa osatzen baitu—:

Gaur arratsaldean —uztaillak 19, igandea— OARGIkoak izan dira Urbian. OARGI au zera da: Organización atlético-recrea-

tiva de Gipuzkoa. Onek berak Bizkaian JUVENTUS du ize-na. Gipuzkoakoak noizbait euskal-sariketaren bat er jarri du. Bi gazte-talde auetakoak izan dira emen. Eguraldi txarra zute-la-ta, gure pelotalekuan izan dituzte beren jolasak. Bilbao'ko txistulari batek jo, ta dantza egin. Azkenean, aurten Azpei-ti'tik Zumaia'ra izan duten «marcha regulada»n garaille irten ziraneri kopa bana eman zizkieten. Ba-zan an irrintzirik! Ura umorea! Urrillean ere etortzekotan joan ziran. Eguraldi kax-karrari eskerrak, arratsalde ederra igaro degu.

Hurrengo orriak hemen ere ni «alfabetatzeko» eta euskal gramatika irakastekoak dira («iritzi»ren konjugazioa, etab.), halako batean berriro gai zaurira itzultzeko:

Gogoratzen dezu aspaldiko «Illobira bultzaka» ura? Izan dira erantzunak, bai. Orixe, Zaitegi, Umandi ta A. Iturria kontra, oraindik ez dakigu zeren kontra dauden baiño. Mitxelena (aspalditxotik au da neretzat gaurko euskalaririk jatorrena. Dá-maso Alonso'k esan duanez, onek azaldu duan bezelako doktoradu-tesirik ez omen da, literatura-saillan, Madrilleko Unibersidadean, berak an daramazkian urteetan, agertu), Arrue, Villasante, San Martin (Eibar'koa. Onek ekarri zigun Zaitegi'ren berririk. Onela galdetzen omen zion Zaitegi'k: «Baiña, gizona, nola uzten dizkiete onelako artikulua argitaratzen?») [sic!, frasea bukatzeke]. Orixe'k ixil-kartatxo bat egin zion errebista zuzendaritzari: ofm [frantziskotarrak] dakazkiten artikulua ez omen ditu irakurtzen. «Izatearen azterketan»'i egin dio erantzun agiria, azkenean notatxo bat dualarik; euskeraz, garbi amorratura jo gabe, 100'etik 98 pentsamendu ederki esan omen ditezke. Bai noski; ez diot ukatuko, ta 100'etik zergatik ez eunak? Euskera ori ulergarria izango litza-ken jakin bear. Emen koxka. «Aitorkezunak» baiño... (Barkatu. Ixiltzera noa, geiegi esatera ninjoala uste det...).

Leen aitatu dizudan errebista batean [*Alderdi*] onelako lantxo bat agertu da: «Gure 'Orixe' piztuta». «[...] Arantzazu aldizkarian A. Villasante'k eta Euskaltzaindi-izenean azaldu diguten agiri (sasi-agiri, obeto esateko) ori ezkerro, su berriak artuta dabilkigu». Ta geroxego: «Orixe jatorrak bialdu die ao-aundi oiei erantzun zorrotza». Bai, ain zorrotza izan ere! Basarri Jaunak (oni zuzendu zion erantzuna egunerokoan argitara zezala eskatuz), osorik bere egunerokora ezin bial zezakean erakoa. Zoritxarrez, ez det Orixe'ren au irakurtzerik izan, baiña Basarri berak A. Villasanteri idatzi zionez, etzan ain egokia. Basarri'k zionez, su oiek ez dira gaztarokoak ta onak, zaartzaroarenak, ta baita, zoritxarreko bere gaixotasu-narenak ere.

1959/60ko Gabonetako zenbakian Intxaustik Bilboko Euskaltzaleen Biltzarreko hitzaldietatik, in *Euskera IV* (1959) kaleraturikoak, Villasanterena eta Txillardegirena laburbiltzen ditu. Intxausti Txillardegik limurturik dauka:

Bai ao-gozagarri ta adimen-garbizaile auxe! Idazle zaarren alako bizitasun bat sumatzen da orrialde auetan; ba-dugu noski *yakinlariok* zer jasorik oraindik gazte, baiña umotua, dan Txillardegi'ren lumatik (11, 1960, 88).

Bai burutsua Txillardegi'ren lan au! Ba-da emen zer ikasi ta ausnarturik (Ib., 90).

Intxaustik eta Txillardegik batak bestea aurrez aurre 1960ko urtarrilean Errege ondoren ezagutu du. Hona hemen Intxaustik berak 1960-04-11ko gutunean nola kontatzen duen:

Ilbeltzean [urtarrila] Donosti'ra joan nintzean. Zertara? Ba, aditza argitaratzeko asmotan [...]. Ontarako, baimena iritxi ondoren, Donosti'ra joan nintzean L. Mitxelena'gana; au, ordea, Salamanca'ko Ikastetxe Nagusian uan eta ez nian berarekin egoterik izan. Baiña Txillardegi ezagutu nian. Oso jatorra, oso. Bere izkribuetan oso dogmatiko badirudi ere, itz egitean oso neurtuak zituk baietz eta ezetzak. Leenengo aldiz komentura etorri zitzaidean, ta urrengoan berera joan nintzean. Oso etxe edo bizitza egokia dik, poliki apainduta esan nai nizek. Emaztea ere euskalzale, ezkon-aurrean Donostiko euskal-eskoletan maixtra izana ('andereño' esaten ditek bertako umeak). Orain urtebete exkax bi bizki izan zituztean. Sarre-rako egon-tokian trixtura utsez egindako quadro beltz batzuk zeuzkatek. Emaztea agurtzera etorri zitzaidanean, ea bereak ziran galdetu nioan, 'Forcada'z izenpetuak baitzeudean, ta bera ere ala dek, baiña Txillardegik zera erantzun zidean: «Ez, gizona, ez, ez dago oraindik ain gaizki, bere anaiarenak dira».

Orain amabi urte asi omen zian euskera ikasten, batxillerra zala-edo, eta ederki itz egiten dik orain. Alkarrekin iru bat ordu egingo genituan eta denbora guzian euskeraz jardun ginen. Bere bizibidea ofizina-lana dala esan zidaan; bera inje-nieroa danez, teknika lana izango dek noski. Urkixo Mintegian euskal-eskola ere ematen dik, ta baita 'Peritaje Mercantile'koei (ala dala uste diat) Akademiren batean beste zerbait. Galdetu nizkioanak politiki erantzun zizkidean, dan-danetan bat ez banator ere. Benetan, noizbait ikasi dik mutillak.

Igaz aitatu nian bere nobelak [*Peru Leartzako*] irarkolan egon bear dik, berak esan zidanez eta beste nunbaitetik jakin dedanez. Berdeska-berdeska omen dek, azaburu irikia baiño

berdeagoa. Kabaretetik kabaretera dabillen baten istorioa. Berak esan duanez, ez omen da, ala ere, bere idurimen-amets bat, Ferro'len ezagutu zuan baten erretratua baizik. Entzun diadanez, moral-aldetik epaituaz irakur ez diteken oietako eleberria. *Yakin*'en kritikatzko bat egiteko asmoa ba-nian, baiña ixiltzea izango diat onena. Okerrena dana, berak bialtzen bazidak —'Leturia'rena eman baitzidean— kritika orren zai geldituko zaidak bearbada, ta orduan eskutitz ixil batean argi ta garbi esan bearoko zioat.

Gutun berean, egun batzuk geroago (04-22):

Goraxeago aitatu diadan Txillardegirenak irten dik. Atzo ekarri zizkiaten sail bat emengo dendan saltzeko-edo; baiña etzituztek artu, eta diotenez konprenitu omen ditek ezin zitekeana.

Merezi du gogoratzea garai hartako alderdi barregarri samar hauek ere, atrezzoaren parte dira-eta. Ematen du, gizar-tean ustelkeria politikan, ekonomian, sozialean, erlijioan, erabatekoa denean, alegia, sistema guztia esentzialki korruptua denean, behar bat bezala egoten dela konpentsazioz buruak puritanismo sexualean errefuxiatzeko, ongiaren eta gaizkiaren eskrupulu moral guztiak eremu pribatu horretarakoxe erreserbatuz. Irakurleak gogoratuko du Orixeren atakea Txillardegiren nobela honi (garbi ala mordoiloren atzean badago bi mentalitate, bi kultura ere). Eskerrak, Intxaustik ez du bere burua lakio horretan harrapatzen utzi, eta ez du gutxi egin. Hala, gutun berarekin jarraituz, hurrengo zenbakia, Pazkoaldikoa, Bilbon dagoela, jakinarazten zuen Josebak (*Yakin* litografiatu hura Arantzazun mekanografiatzen zen eta Bilbon bota), eta hilabete barru inguru jasoko genuela Erriberrin; maiatzaren erdi aldera, hortaz. Zenbaki horretan Intxaustik «Txillardegirekin solasean» lagun berriaren iritzien galde-erantzunketa idatzizkoa publikatu du (12, 1960, 81-86). «Aldatu egin da *Yakin* zenbait gauzatan. Euskera batez ere», ziurtatzen du berton Txillardegik.

Historia eta ipi-apa doiak beste toki batzuetan idatzitakotzat utzi eta, distantziatik balioespen orokor bat ematekotan,

baiets daiteke, garbi/mordoilo eztabaidak aldizkariaren traiek-torian berehala, eta gerora nabarmenago, efektu ebidenteak izan dituela (hizkuntz ereduan ez ezik, gaietan eta horien tra-taeran, ikastetxe erlijiosoen arteko harremanen gorabehere-tan, aldizkariaren aliatu eta etsaien kanbioetan, etab.), baina polemikaren transzendentziak, Intxaustik planteatu duen eran, filosofia eta teologiako estudianteen aldizkari baten barne muga apalak, eta azkenean *Jakin*-en historia ere, asko-gatik gainditzen zituela, eta hala ulertu dutela partaide guz-tiek. Bataila gurutzeala izan da gerraosteko norabideentzat. Ez baitzen eztabaida linguistikoa bakarrik. Ideal tradizional ala modernoagoak, mentalitateak, atxikimendu politikoen moduak, abertzaletasunaren zentzua oro har eta kulturaren kontzeptu osoa besarkatzen eta konprometitzen zituen nola-bait, esan bezala. Orain hizkuntz ereduaren arazora mugatze-ko: historia zuen asmo eta helburu espezifiko baten haizerro-tari erasotzen zion hor ere Segurako Kixote txikiak. Izan ere, garbi/mordoiloaren arazoa ez da berdina eremu guztietan eta inoiz ez da berdintzat hartu —salbuespentxo marjinalak sal-bu—, esaterako, a) sermoietan, dotrinan, eliz literatura otoi-tzezko edo onbidezkoan, per se genero lotuagoak ahozko mintzairari; edo ipuinak-eta, herri literatura xume eta poesia modu askotan (non ere garbitasunak ez baitu nahi eta nahi ez problema handirik sortzen); b) literatura jasoagoan, baina mundu rural tradizionalan kokatuan, D. Agirreren eleberri kostunbristetan adibidez, konfliktua egon baitaiteke egon hor, arrunt literatura ororen printzipiozko problema bat ez ezik, infidelitate bat adieraz dezakeelako obraren izaera kostun-bristari (ala ez); edo, c) gaurko biziera modernoa ispilatu gu-rra duen literaturan, K. Mitxelenak galdatau eta Txillardegik praktikatu (aski garbizale!) egiten ari ziren bezala. Mitxelena edo Txillardegiren mordoiloaren defentsak lehen-lehenik «kalekoa» nahi zuten literaturari begiratzen zion: mordoiloa, hor, beldur izan behar ez zaion zerbait zen. Baina, d) mordoi-loa zuzenean bilatu egin behar den zerbait da, eta, beraz, erresistentziak zuzenean atakatu behar dituena, euskararen

erabilera zientzian, akademian planteatzen bada, Intxaustik egin duen legez. Kuestionatua hor ez da euskara mordoiloa, baizik euskara garbia; Orixeren garbitasuna da ('filosofo' ordez 'jakinzale') justifikazioa galdatzen zaiona. H. d., hemen arazoa ez da 'eliza' edo 'bekatu' esatea zilegi al den, ezpada alderantziz, zilegi al den 'zer-dana' edo 'zer-izana' esatea esentzia adierazteko, 'yainkolari' esatea teologorentzat edo 'yakin-kizun' zientziarentzat, Orixe maisuak egiten zuen gisan; eta, areenean, zein zentzubako zentzu duen *Jakin*-en haren ikasle-miresleak 'arazgo' edo 'gaitia' (kausa) asmatzen tematzeak, edo 'arimiztia' (psikologia), 'izaten-aburua' (existentzialismoa) eta antzekoak, adibideak biderkatzen ez luzatzeko. Intxaustik artez terminologia tekniko guztiaren arazoa planteatzen zuen, eta lumazo batekin gerra aurreko testugintza apurrarena bezala *Euzko-Gogoa* eta jesuiten eskolaren eredu absurdo eta suizidatzat kondenatu egiten zuen. Gomutatu beharrik ez dago, burutapen hauek Krutwig eta Villasantek ere aurretik erabili dituztela teorian. Baina, haiek ez bezala, Intxausti praxi baten erdian zegoen: organo bat zeukan eskuetan eta gazte andana langina inguruan; eta haiek baino errealismo handiagoarekin, abian zegoen ekintza bat eta ekipo bat pilotatzen jakin zuen, euskara definitiboki gero UZEI, Elhuyar eta gaurko testugintzaren eredu bihurtuko zenaren bidetik sarrarazteko. *Egan*-ek literatura kaletarra indartu nahi zuen; jakintza eta akademia «gora», nolabait esateko (Orixek «erri ikasia» deitzen zuenarentzako euskara hori), *Euzko-Gogoa*-ren ehizbarrutia zen. Intxaustiren erasoak desegin egin du bikoiztasun hori eta *Euzko-Gogoa*-ko eredu aurrerabiderik eta jarraipenik gabe utzi du.

Gaur historiaren alde pertsonalari heldu diogunez gero, zein izan da Josebaren beraren bilakabidea, nola etorri da «Illobira bultzaka»-ko garratzasunera? Denok bezalaxe Intxausti garbizaletasunetik dator. «Illobira bultzaka» idatzi eta geroago ere oraindik «Europa izango da gure gaizkatzaille» bezalakoren bat itzuriko zaio (1960). Begiratu haren kolaborazioak 1956ko *Gure Izarra*-n (kontsultatu ahal izan di-

tudan bakarrak) eta orientaziorik eza eta kaos nabarra sumatzen da —autoalfabetatu behar izan genuen denona—: Krutwig-Villasanteren inspirazioko ‘oikonomia’ edo ‘aikua-ziño’ tankerakoak ez dira guztiz falta; agian Berriatuaren ukitu bat ere igarri daiteke (‘produziño’, ‘proletariatu’, ‘erreboluziño’); baina ‘produziño’ itsusi horren ordezkotz bila ‘gauza-eragitea’ asmatzen da, ‘proletariatu’ ordez ‘langilledi’ eta ‘langilletza’, eta ‘burgesdi», etab.; Frantziako Iraultza ‘zalaparta’ eta ‘matxiñada’ da, boterea ‘agintarigoa’, klaseak ‘giza-maillak’; ‘Estatua’ ez da baztertzeko, baina ‘jaurerri’ eta ‘laterri’ aldamenean dituela; ‘azkatasuna’ idazten da eta ‘Gogo Guren’; eta aditz sintetikoa maite da oroz gain: ‘dagi’, ‘dagerz’, ‘darakuskizkiete’, ‘darorke’ —euskararen gure maitasunean gure aurreiritzien maitasuna ere egoten baitzen—. Erriberrin Josebak sekulako ahalegina egin du euskara ikasten (eta beste batzuei irakasten). Eta erdaraz ikasirikoa euskara garbian eman nahizko «indar neurketan», esperientzia etsigarria egin du, egundoko ahalegina kostatzen zela, eta azkenean inoiz ez zela adierazi beharrekoa doi-doi adieraztera iristen (kontzeptuek euren historia eta nortasuna dizute, eta euskarazko hitz berri batek ez dauka). «Maisuen» euskara garbia irakurriz esperientzia egin du, halaber, edo ez zuela ulertzen; edo inoiz ez zegoela seguru, zuzen ulertu ote zuen; edo ulertzen bazuen, erdarari eskerrak ulertzen zuela, lehendik bazekielako, zer esaten ari ziren; edo haien askalekuak ez zuela asetzen, beti esan behar zuenera hurbiltzen eta inoiz ez ailegatzeko (Orixek hala nahita ere ‘agintari’ ez da ‘imperator’, eta ‘noizaldia’ ez da ‘denbora’. Eta Orixek ‘kultura’ hitza ezin pairatu badu ere —«k... zikin hori»—, berak proposatzen dituen ‘giza-lantzea’ edo ‘gizabidea’ alternatiba baliagarriak ez dira; eta gaizki egongo da latinez, baina ongi dago euskaraz). Garbizaletasunarekin, bada, nahiko eskarmentatua eta aspertua bazegoen Erriberriko bere esperimentu filosofikoekin. Baina horrek denak, eta Mitxelenaaren kritikak S. Barandiaranen *Ilias'ena*-ri eta Orixeren *Aitorkizunak*-i, 1956 (Olabiderena, 1959, «Illobira bultzaka» baino ge-

roagokoa da), eta Villasante, Txillardegi, Irigoyenen arrazoiek, gehienez ere bide hori okerra zela ikasarazi eta bera mordoiloizale bilakatzeraren eraman izango zuten, eta kito.

«Illobira bultzaka» ez da sortu eredu garbizalearen neka-garri eta antzuaren esperientzia hutsetik, ezpada sinismendu eta konklusio irmotik, bide hori (ez soilik alferrikako zailtasunena, ihesbideena, poxeluena, zehaztugabetasunarena, etab., baizik eta) zuzen-zuzen euskararen heriotzarena zela: kultura modernoaren posibilitatea ukatu egiten ziolako euskarari. Eta kultura modernorik gabe hizkuntzaren biziraupenik ez. Garbia nahi dugu euskara: h. d., iraganean, baserrian gordea. Hala, alde batetik Franco euskara akabatu nahita ahaleginetan baldin badabil, bestetik geu ari gara eginahaletan euskarari «hilobira bultzaka». Diktaturak balio oro debekatu egiten dio gizartean, eta bestetik gizarterako balio gabeko bihurtzen dugu geuk. Intxaustiren artikulua euskararen agoniaren angustiatik idatzia dago. Euskaltzale gazteari sostean argia egin zaio buruan, garbi ala mordoilo ez dela hobespen literario edo linguistikoen gorabehera, baina euskararen hil ala bizikoa. Eta nik uste, sentsazio hau Intxausti baitan piztarazi duena, Txillardegiren erasoa Bastarrikari izan da —euskararen hilketari horko erreferentziak errepikatzen dira Josebaren artikuluan—. Bere «konbertsio» antzeko honen eta heriotza angustiaren interpretazio hau agertu nion batean, Josebak anekdota bat kontatu zidan: nola behin Forun —hamabost hamasei urte izango zuen, latinitate ikasketak amaitzen—, paseatzeko orduan, Aita Inspektoreak bota omen zion: «zer zabiltzate hor euskararekin! Euskara hiltzera dihoa!». Hori, berak estimatzen zuen eta hark bera estimatzen zuela bazekien maisu batek esanda, prestigioko pertsona, Erroman estudiantua, euskalduna bera, «sekulako mina eman zidan!». Euskararen heriotzaren larrimina ez da poetena bakarrik izan. Euskara abandonatu duen askorena ere izan da. Gogoratzen badugu, Donostiako andrearentzat esate baterako, mordoiloak ere horixe egiten zuela —euskara hil—, barrunda genezake euskararen herio-

tzaren angustia hori —«el sentimiento trágico de la vida», existenzialismoa— zer izan den momentu hartan.

60ko uda parte, oporretan, Axularren *Gero* makinaz koptatzen pasa genuen beste bi lagunek eta hirurok Erriberri urrunean, 1964an Villasantek Bartzelonan J. Flors Editorea baitan egin duen argitalpen elebidunerako. Ariketa preziatu bat niretzat, literatura klasikoarekin eta euskara mordoiloaren ederrarekin harreman zuzenekoan bizitzeko, eta konplexu tontoak erazten hasteko. Udagoenerako Arantzazura aldatu ginen; eta irailean aurreneko aldiz jakinlarien bilera batean parte hartu nuen. Bilera hauen historian bigarren aroa hasten zen.

Bilerak eta euren gaiak: bigarren aldia

Bileren historian 1959koa seinalagarria da, zuzendaritza berria, urte osoa norabide berriaren alde lanean eta gatazkan eman eta gero, galtzaile atera delako batzarreko eztabaida eta bozketan.

Gure jardunaldi beroena eta luzeena —idazten du kronistak— betikoa izan zan, zuk ondo dakizuna, igaz ere ondo astindua izan baitzan [...]. Igazko bereizketa bera aurten ere: batetik irakurleari, bestetik euskerari begiratzen ziotenak: eta nork zeñi begiratu, ala pentsatu (10, 1959, 81).

Korapilo gordiarra mozteko, erabaki hauxe hartu du hogei laguneko batzarrak (Diozesietakoak zortzi —lau apaiz gazte eta lau seminarista—, frantziskotarrak bost, jesuitak bi, sakramentinoak bi, laterandarrak bi, beneditarra bat):

gaurrarte Yakin-en agertu izan dan kultur-terminoloji osoa bildu eta Orixe-ri bidaltzea. Orixe jaunaren lana —euskaren eta euskal gaztediaren izenean arren eta arren eskatzen dioguna— auxe litzake: itz oien ordezkioak euskeraz eman, ondoan au adieraziz: berak edo besteren batek asmatua, edo erriak lendanik erabillia dan, eta euskal itz orri iztegi unibersalean dagokiona erabilliko luken (Ib., 82; Aita Onaindiaren iradokizuna zen hori, cfr. 7, 1958, 110).

Proposamen hau aurkeztu eta bozkarazi duen alderdiak, lehenengo momentuan aurkaria armarik gabe uztea lortu du

zalantzarik gabe (Orixe autoritate sakratua zen), baina bigarren momentuan Orixe bera utzi du nabarmentzian (ik. Orixeren erantzuna, 14, 1961, 30-34).

Hala ere, zuzendaritza berriak 59ko bileran batzarrak hiru puntu garrantzizko onartzea erdietsi du: 1) hileroko agerkari txiki bat sortzea («Jakintxo»), aldizkaria arintzeko hizkuntzaren inguruko eztabaidak hara bideratuz; 2) garbi ala mordoilo eztabaida irtenbiderik gabeko zaku-kalea gertatzen ari baitzen, hurrengo bilerak beste gai batzuen inguruan antolatzea («urtean barrena pentsatuko dugu nola eta noiz billera ori egin»); 3) inkesta bat egitea irakurleen iritzia bila, besteren artean galdera hau ere egiten zela: «teknika eta kultura itzak euskeraz sortu bear ditugu, edo kanpokoak ere onartu?». Anekdotak gisa gomuta daiteke, joera berriaren etsai amorratuak (kalean, ez jakinlarien artean), beti ez eleganteak, EAJ-PNVko edo inguruko jendea izan dela. Jose Antonio Agirre lehendakariak, ordea, honela erantzun dio inkestari bere eskuko letraz: «Teknika ta [kultura itzak] kanpokoak artu bear dira nere ustez».

Bere asmo mordoiloekin Intxaustik *Jakin*-en barruan edo behintzat jakinlarien batzarrean oraingoz porrot egin badu, kanpotik ordaintxo bat irabazi du: Mitxelena, Lekuona, S. Onaindia, A. Iturria eta Txillardegik osaturiko epaimahai batek Josebaren «Schopenhauer edo zorionik-eza» mordoiloa hautatu du 1960 urteko idazlanik onentzat (14, 1961, 32).

Propioki 1959ko bilera hori lehen aldian tokatzen da, garbi/mordoilo auzien aroan. 1957tik 1960ra, Intxaustik eta Enbeitak lortu dute, *Jakin*-eko bilerak partaideen barne-hustuketa eta eztabaida egunak euskarari buruz izatetik, euskaraz zeinahi gairen estudio gune edo mintegi izatera ekartzea, bileren historian fase berri bat irekiz.

1960an, «beste urteetan baino programa serioagoa eraman» guran, bilerako gaiak aurretik prestaturiko hitzaldiak izan ziren, hizlari gomitatuenak, eta elkarrizketak gai horiei lotu zitzaizkien. Magnetofono bidez entzun ziren A. Omaetxebarriaren eta P. Lafitterren hitzaldiak («Necesidad del es-

tudio del euskera», «Herria astekariaren istorioa eta egungo bizitza»). Aita Onaindia «Apaiza eta euskera» gaiaz mintzatu zen, A. Garaialde Arrasate eta Leniz bailarako euskararen egoeraz eta euskararen aldeko jardueren esperientziaz. Garbi ala mordoilo auziari gagozkiola, «etzen iñor ain gai sasian eskuak sartzen oldartu. Denok genekien alperrikakoa litzekela» (13, 1960, 72). Hurrengo bileretako ibilbidea formalizatzeke arautegi bat onartu zen hemezortzi «erabaki» edo paragrafotakoa. Bi erabaki seinalagarri: lehenengo aldiz bilera hauetara laikoak gomitatzea onartzen da. Bestetik, garaiak halakoak ziren, bileretako partaidetza ez zegoen gehiegi irekitzerik; 8. erabakiak honela zioen: «[...] Gure ideiak libertadez eta bildurgabe ager ditzagun, zera erabakitzen da: entzundakoak bear den neurrian ixildu ta espiritu zabalez entzun ez dezakenik ez deitzea», alegia, ispi edo salatari posibleak. Araudi berriak hala xedatzen zuenez, hurrengo bilerako gaia deliberatu da: Filosofiaren Kondaira, Antzinate eta Erdi Aroa —testugintza hastapen bat—.

1961ean hasi eta, aldizkariak aurpegi berria erakusten du: inprimerian ateratzen da; gaien gaurkotasuna, garaunketa arina eta euskara erraza bilatzen da. Euskararen eredia eta kultur aldizkariaren eredia (kulturarekin gaien eremuren bat baino gehiago trataera jasoa ulertuz), arazo biak elkarri lotuak zeuden, eta biak bakarra bezala moldabidetu dira: *Jakin*-ek publiko moderno bat bilatzen duen euskarazko kultur aldizkari modernoan izan gura du: eta, horretarako, euskara modernoaren beharra ondorioz inposatuko da.

Urte horretan alferrik bilatuko duzu bileraren kronika. Inprimategian hasi eta bi zenbaki soilik atera orduko, administrazioak aldizkaria itxi egin du Gabonetakoa irten baino lehen (hemen hurrenkera horrela seinalatzen jarraitzeko, nahiz agerraldien periodizazio modu erlijioso edo eskolar hori, aurreneko zenbakietakoa, orain baztertua dagoen). Irakurleak aurkituko duena, seguru asko ustekabea —ia sinbolikoa—, debekuaren aurreko azken zenbakiaren azken orrian aurkitu ere, Arestiren poesiatxo bat da (*Jakin*-ek ez

zuen poesiarik argitaratzen), marko beltz lodi batean enmar-
katua, autoreak presio itzelarekin exijitu zuen moduan: «*Az-
ken poema. / Kantsazioaren aitzakiarekin / nire gradotik /
dimisioa / presentatzen dudalarik, / beste enplego / nekaga-
rriago bat / onartzen dut. / Gabriel Aresti eta Segurola*». Ga-
brielek, bere haserre apokaliptiko haietako batean, poesiarik
sekula gehiago ez idazteko juramentu eta promesa guztiekin,
bere buruari poeta bezala ipini zion eskela da. Hori «loraila-
dagonilla»ko zenbakian (maiatza-abuztua). Irailean ohiko
bilera egin zen aurreko urtean erabakitako gaiarekin: Filoso-
fiaren Kondaira, Antzinate eta Erdi Aroa. Proiektuan aurrei-
kusita zegoenez, Zaitetik egin behar zuen Platon, Andimak
Aristoteles, Orixek Suarez. (Beraz, haserreak haserre, euskal-
tzaleak garai hartan harremanak eta elkarlana jarraitzeko
gauza ziren). Jakina, haiek ezin egon izan dira bileran. Baina
euren lanok egin ote dituzte? Baztarrika'tar Daniel estudian-
te jesuitaren gutun batetik badakigu, Orixek behintzat bera-
ri esleituriko lana egiteko asmoa zuela eta Loiolako filosofia
irakasle bati Suarez buruz bibliografia eskatu ere egin ziola
(1960-10-08). Handik aurrerakorik nik neuk ez dakit. Diru-
dienez, egindako lan dexente galdu egin da, edo gaur ez du-
gu ezagutzen. Bileretako egitarauak agintzen duena zehatza
da orduz ordu eta jarraitua gaietan: presokratikoak, Sokra-
tes (Platon eta Aristoteles ez), Estoa, Epikuro; eta berdin Er-
di Aroa Ernazimenturaino. Beraz, gai horiek denak egin di-
ra egin eta bileran irakurri ere. Baina lanok Seminarioetako
azken urteetako estudianteez egin dituzte; handik gutxira
ikasle horiek Seminarioak utzi eta auskalo bakoitza nondik
zebilen mundurik hara. 1965ean P. Zabaletak *Filosofiaren
Kondaira I* liburuan beste gabe «eskuetan dauzkagun lanak»
argitara zituen, h. d., Antzinateko filosofia guztitik Sokrates
aurrekoak soilik (K. Oiarbide eta P. Iztueta) eta Erdi Arotik
Lehen Eskolastika (E. Muxika) besterik ez da ematen, bi lan
bakarrik. Aldiz, Filosofia Modernoko beste bi lan eransten
da (horiek ez baitira ezein bileretan eztabaidatu): B. Espino-
za (I. Ajuriagojeaskoa) eta H. Bergson (E. Salaberry). Filoso-

fia Modernorako bazeuden beste batzuk aurreikusiak: hala Descartes (A. Solaguren, filosofiako irakaslea Erriberrin), baina hurrengo fase baterako. Erdi Arokoak ostera eginak zeuden eta arrazoiren bategatik ez dira bolumen horretan jaso: San Agustin (Uribe laterandarra), Bonabentura (Intxausti), Eckhart (Garrido) eta Ockham (Azurmendi), ez dakit zeinek Eskoto (Andonegi?). Berdin Antzinakotik Sokrates (J. A. Orbegozo), eta Estoa eta epikurotarrak (pasiotarrek orobat). Menturaz horietako batzuk honezkero galduak dira, tamala baita, agian altxor ikusgarria ez bazen ere hala galdua. Jakinlariek berek ezagutzen zituzten euren mugak. Lankideei gomendio batek honela zioen: «komeni litzake lanari azken ikutua eman aurretik, erderaratu ta espezialista on bati erakustea, bere eritzia eman dezan» (1960-12-14, Jakin Artxiboa). Eredu formal gisa J. Hirschbergerren Filosofiaren Historia proposatzen zen. Garbi-mordoilo kontuan irizpide tradizionala segitu da:

itzak, zorioneko itzak... Gure gaurko jokabidea: bakoitzak bere erara egin dezala, gero guzian artean-edo, emango al diogu bear luken batasuna. Dana dala: lanaren ondoan, orri batean idatzita, bialduko dizkiguzute itz oiek, eztabaidagai edo jakingarri izan ditezkenak.

Berriz ere garaia gogoratzeko: Seminarioetan euskaltzale taldetxoak gogoz ari dira, baina giro nagusia franko nazional-katolikoa da ezinbestean. Filosofiako historia programatu denean, Kongregazio oso ospetsu bateko ikastetxean —*Jakin*-en handik betidanik kolaborazioak publikatu dituzten arren— estudiante euskaltzaleek «ez konprometitzea» erabaki dute, eta hauxe izan da arrazoietako bat: «langintza orretan ari gerala balekitez, irakasleek agian fitxatu egingo ginduzkete» (1960-10-08). Edozein Seminarioetan zeuden irakasleak, toleratuko zintuzketenak edo fitxatu zintzaketenak. Eta ordena erlijioso batean euskaltzale bezala fitxatua egoteak esan gura zuen, karrera amaitu eta Cochabamban misiolari buka zenezakeela batere bokaziorik gabe. Kontzilia ez da hasi oraindik.

Horregatik piska bat xokatzen du hurrengo bilerarako (1962) hautatu den gaiak: Iraultza, edo hobeto esan, «Asaldakuntza edo erreboluzioa gaurko munduan». Oraindik ez da ‘iraultza’ esaten (‘akeitagatik norbaitek esan omen zue-
nez, «munduan diren hizkuntzetan euskara izango da kafea-
ri kafea esaten ez dion bakarra» —ik. 11, 1960, 87—; eta erreboluzioari ez erreboluzioa, gehi genezake hurrean): bileraren prestaketako paperetan idatzi idazten da ‘erreboluzioa’ (-ziua), baina joera gehiago nabaritzen da ‘asaldakuntza’ra (eta asaldaria). (Bakarrik, «emakumeen asaldakuntza edo ‘emancipación’ dalako hori» bezalako bat topatzen duzu gero gutun horietakoxe batean). Arazoak ez ziren lexikalak bakarrik. Jakinlari gazteen prestakuntza teorikoa eta eliz ikastetxeetako bibliotekak ere apenas ziren egokienak gaurkotasun amorratuko gaiok ekiteko. Rikardo Arregik, adibidez, bibliografiarako Maritain, Yurre, Berdiaieff gomendatzen zituen. Gogoratzen naiz, iraultzaren kontzeptua lantzeko ni neu Ortega y Gassetez baliatu nintzela —logikoa denez, Arestiri ez zitzaion asko gustatu lan hura (gu gara belaunaldi batekoak, filosofia modernoaren munduko gailurak Ortega eta Unamuno uste izan dituenak)—. Hala ikusten da, report gehienak boluntarismo handiarekin Arantzazukook egin genituela (bederatzitatik bost); beneditar, pasiotar eta sakramentinoek bana; Diozesitarrik eta jesuitarik inor ez da egon bilera honetan. Rikardo Arregi (Donostia-ko Seminarioa) «bete-bete lan egiteko gogoz» ageri da behin eta berriz prestaketa aroan, baina gero kolaboratzeko ezindua aurkitu da. Datu hau ohartzekoa da. *Jakin*-ek ja ez du seminaristen barne aldizkari kolektibo bat izan nahi. Euskara mordoilo eta gai moderno eta politikoagoetan murgildu ahala, *Jakin*-en inguru naturala izan dena, Seminario eta ikastetxe erlijiosoetakoak, kaskatzen hasi dela, ematen du. Lehenbizikoz laiko batek paper inportante bat jokatzen du jakinlarien bilera batean: Gurutz Ansola izan da hori («Erri erdi-aziak ta beren ekonomia»). *Europa* liburuaren hitzaurrean erreboluzioari buruzko bilerako lanok aurki pu-

blikatuko direla, iragartzen da, baina orduan ez zen egin, eta orain galdutzat eman litezke.

Europa 1963ko bilerako gaia izan da. Kasu honetan programak iragarritako txosten gehienak argitaratuak daude aipatu liburuan: lankideen artean Ansola, Rikardo Arregi, Txomin Izagirre, Bitor Kapanaga, E. Salaberry aurkitzen dira, gehi beste bost Arantzazuko; eta liburuan falta dira K. Santamariarena tolerantziaz, A. Lekuonarena nekazaritzaren etorkizunaz, eta Gabriel Moral eta Gabriel Arestirena: «Europaren alde ala Europaren aurka? Euskaldun abertzaleak nola pentsatu behar duen». Gai berriekin jende berria inguratu da *Jakin*-era. Txostengile bakoitzak gidoi moduko bat aurkezten zuen galdera batzuekin, partaideen artean aurretik banatzeko, haria-edo izan behar zuena konferentziaren ondoko eleketan. Hona hemen autoreek berek aurkeztu dituzten gidoitxoen adibide batzuk:

G. ANSOLA: *Erritasuna ta Europartasuna*.

1. Nor da, gaur, Euskal-Errietan Europazale egiazkoa?
2. Europazaletasunak ba ahal du zerikusirik erritasunarekin, euskalerritartasunarekin?
3. Zeñen eskuetan dago, gaur eta urrengo urteetan, erabakiak artzea Europara sartu edo kanpoan gelditzeko?
4. Kapitalismoaren interesak —euskal kapitalismoarenak— nora jotzen dute?
5. Kapitalismoak bagaramazki Europara, langilleen jokabidea nolakoa izango da eta nolakoa uste duzu, zure ustez, bear lukela izan.

R. ARREGI: *Politika Europa Alkartuan*.

1. Nolatan dago demokrazia une ontan Europa ortan? Partiduekiko demokrazia? Frantzian gertatzen danak zerbait erakusten al digu?
2. Kristau demokraziak zertara jo bear du?
3. Sozialistak nora dijoazte, ezkerrera ala eskubira?
4. Komunismoa indartsu? Zergatik?

J. L. DAVANT: *Europa eta Ipar Euskal-Erria*.

1. Europa, zergatik eta zertako? Zer abantail aurki dezazke Ipar Euskal-Erriak?
2. Europa, noiz? Batasuna egin artean, zertaratuko da emengo Euskal-Erria?
3. Europa, norekin? Batasun ortan sartuko ote da España?
4. Europa nola? Estaduen bidez? Auiek nahi ote dute Euro-

paren egiazko batasuna? Beste norekin?

5. Zoin Europa? Ez ote du, orai Frantzian nahi ta nahi ez jasaiten dugun zentralismoa Europaren batasunak azkartuko?

G. MORAL - G. ARESTI: *Europaren alde ala Europaren aurka? Euskaldun abertzaleak nola pentsatu behar duen.*

1. Euskadiko historiaren notizia llaburra.
2. Hiru munduak.
3. Europa eta beste bi munduak.
4. Beste bi munduak elkarren artean.
5. Europa eta Euskadia.
6. Komunismoa eta Euskadia.
7. Euskadia Hirugarren Munduan.

(Gabriel Moral abertzalea —Arestiren lagun mina— 1961eko otsailetik uztaileira atxilotua eta bortizki torturatua izan zen, ik. Arestiren gutunak. Ez zen egon jakinlarien bileran). Programatik at, Gotzon Garatek Innsbrucketik lan bat bidali zuen «Irakaskuntza ta Europa Alkartua» gaiaz, ez dakit zergatik liburuan jaso ez dagoena.

Bilera gaiok garaiko giroan ulertu behar dira, bai horiek hautatzeko arrazoia, baina baita hautuaren esanahia ere. Iraultzak, zalantza gabe, momentuko deskolonizazio giroan, esanahia bizi-bizia zuen eta kontzeptualki lazoa, Marokoren independentziazatik Kubako iraultzaraino gutxi gorabehera. Nazio arazo eta klase arazoaren auzia piztua zegoena, Europari buruzko gidoitxo batzuetan suma daiteke. Europa denaz bezainbatean, errealitate eta ikur konplexua zen hori. Batetik, Europa berriaren itxaropena zen, eta Euskal Herriak hor Frantzia eta Espainia modernoetan aurkitu ezin izandako leku bat jarrugi ahal izateko esperantza. Baina, sinplekiago, Ez-Espainia ere adierazten zuen; eta, bereziki, askatasun politikoa, demokrazia; edo soilago, modernitatea, kultura, eta hein honetan Euskal Herri tradizionalaren aldatzea ere bai. Joseba Intxaustik 1960an «Euskal Herri'tik Europa'ra» idatzi du, beldurrak uxatu («Europa-kulturak izaturik gauzka») eta kultura europarrera, hots, modernitatera deika.

Euskaldunok, zenbait gauzetan, alako atzera-gure bat ez ote dugun pentsatzen dut askotan. Gere buruak nun gordeko gabiltz [...], kanpoko munduaren bildur gera. Maizegi zu-

zentzen gaitu kontzientzipeko joera ezezagun batek: «Utik atzerri oiek». Trintxeraz barruan bizi gera (*Yakin'en geigarri* I/3-4, 1960, 1).

Euskara eta euskal kultura baserrietan gorde eta babestu nahi dugu («baserria da gure olerkitxoan ametsa edo gure nobelaen irudi joria»), baina «baserria ez da euskal-geroaren zuzendari izango» (Ib., 2). Aitzitik, gure irtenbide bakarra baserria laga eta salbazioa Europako kulturari bilatzean dago (euskarazko Unibertsitatean!). «Etorkizunak dilema bildur-garri bat dakarkigu: Europarekin garaipenera edo bera gabe ondamentira». Modernitatea, ordea, negatiboki ere irakur daiteke; eta euskal munduan badaude hala irakurtzen dutenak, batez ere moralki, eta are metafisikoki. «Europear [berdin: moderno!] biurtu nai gaitute», «ez dugu emen olakorik bear», aztoratu da Orixe *Peru Leartza'ko*-rekin eskandalizatzen (*Yakin-en geigarri* I/5-6, 1960, 7). Orixe, Bergsonen aurka (Intxaustik berriki Bergsoni buruz sinpatiazko tonuan idatzia dizu!) eta Txillardegiren aurka, Europa moderno horren guztiaren aurka asaldatu da, horrek bere us-tean gure morala, erlijioa, kultura guztia fundamentu metafisiko tinkorik gabe —hots, Aristoteles gabe— uzten baitu. «Aristotelesen kontrakoa naizela esateak ez dit lotsarik bate-re ematen», osteratu dio Txillardegik (14, 1961, 53). Bestetik, baina, euskaltzale kritiko eta abertzale berrien idealek erraz talka egin zezaketen Europako balio konformistekin eta razionalitate utilitaristarekin. Horrela, buruak frankismo azpitik Europara atera eta, belaunaldi berri honentzat errealtate anbigua gertatu da hori: gazte batzuen Europa, existentzialista kritikoa bakarrik izango da, edo marxista geroxeago; edo-ta Europa bera, tekniko eta materialista, arbuatua izango da pentsamendu asiarraren alde (Txillardegi). Txillardegiren aurka K. Mitxelenak zientzia eta teknikaren Europa hori defendatu egingo du. J. Intxaustik Europa modernoa eta horren «adimen-gidaritza» mundu guzira zabaldua dela, Asiara ere bai (Txina eta Japon), eta etorkizunari begira ez dagoela beste aterik, oharrarazi du (*Europa*, 1965, 133-159).

Edonola ere, iraultza arakatu ala Europa bilatu, ala hori ukatu ere, Euskal Herri tradizionala behin betiko gainditu eta kultura modernoan, edo are modernoago batean (buddismoan), murgildu nahi da.

Bileren krisitik aldizkariaren krisira

Gaurko irakurleari ulergaitza egingo zaio apika, baina urteotako R. Arregi, G. Aresti, etab. gogoratzen baditugu, 60ko hamarkadan Euskal Herrian ezagutu diren bi inpakto intelektual erabakigarriak —68ko maiatz beti aipatu hori baino lehen—, esan liteke, aurrena Kontzilioa eta Joanes XXIII.a (Aresti: «Erroman nik ezagutu dudan on bakarra»), eta gero «marxismoa» izan zirela (kakotx artean idatzia, hala moduz ulerturiko marxismo bat zelako —eboluzioa Kontziliotik Marxismora joan da—), biak askapen doktrina edo fenomeno salbatazailer bezala gazteek bizituak. Gabriel Arestik Joanes XXIII.ari Arantzazun omenaldi bat egitea proposatu zuen («mundu guztiaren gorazarre merezitu du, baina ez euskaltzaleona»: X, 155), eta haren bi entziklikak, «Mater et Magistra» eta «Pacem in Terris», berak euskaratzea eskaini du. Egin-eginean, 1964ko bilerako gaia «Pacem in Terris» izan zen. Jakinlariei bakoitzak bere ekarpenaren gidaitzua Aste Santua baino lehen bidali behar zuela gogoratzeko notatxoa, Zuzendaritzak pozaren pozez ixten zuen: «*JAKIN aldizkariarentzat iritsi da baimena*. Laister argitaratuko dugu lenengo alea». Maiatzean agertu da hori, oso-osorik Arantzazuko lankideek osatua; beste ikastetxe erlijiosoen partaidetzarik ez. Debeku urteetan harremanak urritu egin dira zalantza gabe; hasieretako interesa ere beharbada gutxitu egin da Seminarioetan kurtso berriekin. Bitartean Etxaide, Orixe, Altube hilak dira. Horiei omenaldi egiten die atarikoak (F. Mendizabalek sinatua):

Ain zuzen euskaldun aundi oietxen asmoak erori dira *Jakin*-en sorroan aziak antzo, eta emen erneko dira berriz ere ta emen elduko, euskalzale jator oien oroigarriarik bikaiñena bezela: euren euskera-miña, ta euren euskera gaurreguneratzeko jorran bizia, ta euren «euskal-erri baten arnasa mamitzeko»

alegiñak. Asmo ta elburu onetxek artu gaitu gaurko jakinlariok ere eta auxe eskeiñi diegu maixu maite biotzeko oiei omenik eta agurrik beroena bezela (16, 1964, 2).

Berriro, «Pacem in Terris»-en bilerako lanak ez dira publikatu, artxiboan ere bat bakarria ez dago. Bilerako hitzaldi bat, Jaxinto F. Setienena, aldizkarian publikatu da gero (18, 1965, 3-8). Arrazoa pentsatzen hasita, agian ohitura nagusitu zen, entzuleentzako gidoitxoaz gain hizlariak eskema zabalago bat beretzat bakarrik paratzekoa, haren adigurian libreki mintzatu ahal izateko, konferentziako testua inprimategirako pronto erredaktatzeko. Izan ere, 62ko bileran erabakia hartu zen eta 63tik aurrera praktikan jarri, «bakoitzak lan osoa irakurri ez baiño beronen laburpena presentatu beariko zuela, bestela irakurtzen joaten zaigula kasi denpora guztia» (Zuzendaritzaren gutuna, data gabe, 1963, Jakin Artxiboan). Bileretako lan diziplina galduz joan zen beraz.

1965eko gaia Agintaritza zen (Gobernua). Jakinlarien diziplina ez zen deus hobetu antza, Arantzazutik zuzendariak haserre idazten zien:

[...] Itza eman eta ez betetzen ere nunbaiten ikasi dugu. Gauza asko agindu genitun udazkenean egin genuen billerakoan. Alere, oraindik bi lagunek bakarrik bete dute an esana. Beste danak mutu.

Jakinlariak ez bakoitzak bere gaia aukeratu, ez gidoitxoak bidali, egin dute. Euskaldunak hitzetan luze eta eginetan motz bihurtutzat salatzen ditu.

Au dena jarri nai dut gure billerak antzuak ez ote diran adierazteko. An artzen diren erabakiak denon artean artzen ditugu, ta gero gutxi batzuek bakarrik betetzen dituzte [...]. Frutuak auek baditugu, merezi lukela uste dut dena bertan behera uztea (data gabe, Jakin Artxiboa).

Bilera honetako lanetatik ere bat bakarria salbatu da antza: X. Mendigurenen «Sozialismua ta agintaritza» (20, 1965, 51-58).

1966an bilerarik ez da egin; 67koa «likidazioarena» izango da. Hor bukatu da jakinlarien bileren historiartxoak.

Analisi sakonetan sartu gabe ere, fenomeno batzuk nabariak dira. a) *Jakin*-en barne prozesuaren aldetik: bileren fun-

tzionaketak berak dinamika galdu du. Aldizkarian, ostera, gaurkotasun sozial eta politikoaren bilaketarekin laikoan partzuergoa handituz joan da, ikastetxe erlijiosoetako lankideen kaltetan; teologia edo filosofiako gaien trataerak berak jada ez du eskolan erdaraz ikasitakoaren euskarazko garaunketa edo itzulpena izan gura. Hots, aldizkaria ez da jada estudianteen probaleku bat, jendaurrea irabazteko uzia dauka, beste formazio eta heldutasun bat eskatzen du, exigentea da. Beharbada «gehiegizkoa» bilakatua dago (laikoegia, etab.), barnetegiko isilean estudiatu eta nirvana teologikoan euren baitan bilduak bizi besterik gura ez duten ikasle gazte batzuentzat. b) *Jakin*-en kanpoko prozesuen aldetik: bitartean ordena erlijioso bakoitzak bere ikastetxeko barne aldizkaria dizu, hala nola, sakramentinoek *Arnas* (1959-67), pasiotarrek *Laiaketan* (1959-69), laterandarrek *Erein* (1960-66), karmeldarrek *Gogoz* (1965-68). Horiek aparte, karmeldarrek badi-tuzte *Karmel* eta *Olerti*, beneditarrek *Jaunaren Deia*, etab., idatzi zaleei plaza eskaintzeko. Beraz, jadagoneko jendea ez zegoen derrigor Arantzazura begira. c) Orokorki euskararen mundua aldatua dago: *Zeruko Argia* eta *Anaitasuna* indarrean, Arestiren *Harri eta herri*, etab. Euskal mundutxoan taldeak asko ugaritu dira eta espazioen berrajustapen bat ari da entseatzen. Hala, zenbat laikoago eta politikoago bihurtuz dihoan mundu hori, erreakzioz ikastetxe erlijiosoetan «espiritualismora» itzulera bat bezala nabari da: 1965ean «Euskal Herriko Apaizgaiak» mugimendua sortu da, Donostiako Seminarioan zentroarekin, ikastetxe diozesitar eta erlijioso guztietako ikasleen bilgune izateko (Arantzazukoak ere barne dira), eta —*Jakin*-en hastean seminaristen asmoa izan zen legez, baina gero baztertua gelditu— apaizgaien ikasketetako traktatu filosofiko eta teologikoak euskaraz emateko xedeaz (Antropologia, Eklesiologia, Kristologia, etab.). Iraupen gutxiko mugimendua izan da —bi urte eskas—, berehalaxe Seminarioen hustuketa masiboak ekin baitio Euskal Herrian. 1967an I. Zabaleta eta J. Gaztañagaren *Jainkoaren erria eta Eliz misterioa* argitaratu da.

Sortu eta hamar urtera krisiak harrapatu du aldizkaria. «*Jakin* ez da izan behar lukeana», *Jakin* problema da: 22. zenbakiko editorialean (1966), «Zuzendaritza billa» izenburuaz, gehiago desiratzeorik uzten ez duen deblautasunarekin deklaritzen du Zuzendaritzak («‘Zuzendaritza’ deitzeorik badago gure kasoan...») bere, krisia ez ezik, etsipen erabatekoa. Iruzkin handirik ez du behar, aski izango da editorial horretako pasarte erremarkagarrientxo batzuk aldatzea:

Mintza gaitzen klaroki. Gure ustez, *Jakin*-ek ez du izan benetako zuzendaritarik inprentan ateratzen hasi zanetik. Orain hiru urte zen hori! Esateko, herriarekin bizitzen has-tean bertan gelditu zen *Jakin* umerzurtz.

Zergaitik?

Egin dezagun historia laburzki.

Jakin-ek ez zituen gaurko xede berdiñak bere sortze eta lehenen pausoetan. Zenbaki haien azalean ikus ditekenez, «teologiarrien yardunak» zebilzkian hasiera hartan. 1956-an jaio zanetik eboluzio bizian joan bada ere, 1964-an emango du *Jakin*-ek salto berezia.

Urte pare batez «etxean» [debekatua] egon beharrak zearo berritzen du aldizkaria. Orain arteiño, Arantzazu-ko teologi-ixtudianteak osatu dute *Jakin*, Euskal-Herriko beste apaiz eta praille ikastetxeetakoen laguntzarekin. Aurrerantzean, ordea, «euskal gazteriaren» aldizkari izanen da. Filosofi eta teologi yardun gorenak erabat baztertu gabe, Herriaren izpirituaz eta kulturaz kezkatzen hasten da. Theologi eta filosofi utsak ez dio deus esaten herriari. Ta laikoei ongi ikusten dute aldaketa hau. Horregaitik, gero eta ugariago dira *Jakin*-en agertzen diran laikoen idazkiak. Pentsakera oroek dute leku errebistan.

Aldizkariaren mami eta jomugak aldatzean, bidezko zen, noski, zuzendaritza ere, pittin bat bederik, berritzea. Baiña... lehengo eskuetan jarraitzen du, halabeharrez-edo.

Xinpleki esanda, hori uste dugu izan dela gure aldizkariaren oraindañoko akats nagusia [...].

Praile eta apaizgaiek bete zuten beren eginbeharra estriña-ko etapa hartan. Ta aspertu gera oraintxe esaten *Jakin* ez dela prailleen aldizkari bat gehiago. Areago, konbentziturik gaude, *Arantzazutasuna* ta praille usaia soiñean dituen bitartean, *Jakin* ez dela izango euskal gazteriaren kaseteta. Garbi, ezta? [...]

Bestalde, ez pentsa praille ixtudianteok aparteko interesik daukagunik gure posibletasunen goitik dagon errebista bat zuzentzeko. Gaurdaiño, burukomiñak eta eragozpenak baka-rrik sortu dizkigu, bai gure ixtudioetan bai gure bizi-moldean.

Arantzazuko Zuzendaritzak, turbustua bere espiritualitatean, salmentan baino ere, oparitan eskaintzen duela aldizkaria, esango genuke, nahi duenak beretzat har dezan. Hau dena ulertzeko, kontu handikoa da garaiko giroa ez ahaztea, baina ez gara luzatuko: abertzaleak euren artean haserre (EAJ eta ETAk lehen aldiz Aberri Egunerako deia toki diferentetara egin dute), mugimendu berriak elkarrekin lehia gorrian (abertzaleak, espainolistak), etab.

1967ko bilera —azkenekoa— ez da egin Arantzazun, Oñatiko Bidaurretan baino. Hamar urte lehenago bezalaxe, gaia aldizkaria bera da berriro eta horren birrantolaketaren eztabaida. Bitartean bide asko ibili da, diferentzia nabarmena da: jakinlarien estreinako bileretan aldizkariaren ereduaren eztabaida hizkuntz ereduaren eztabaidan bokaleratzen zen beti. Orain hizkuntz ereduaren gerrak ahaztua dirudi; konflikttoa zuzen-zuzen aldizkariaren izaera ideologiko-sozialaren mailan planteatzen da: erlijiosoa ala laikoa. Zuzendaritzak, ezagutzen dugun planteamendua, mahairatu zuen:

Alegia, *Jakin* ez dela ia —ez duela izan behar— fraille ta apaizgaien kaseta soillik. Suplentzi-lana izan dela eurena, orain artekoa. Ta heldu dela ordua subsidiario eginkizuna esku egokietan uzteko (25, 1967, 61).

Honezkero *Jakin* ja ez da aldizkari bat soilik —adierazten da—, mugimendu bat da; eta ez teologoena, ezpada euskal gazteriarena; beraz, har beza gazteria horrek berak aldizkaria. Euskal gizartea —irakurtzen dugu— eta bereziki gazteria «pluralista» da (hala esaten zen ja 1967an!), eta *Jakin*-ek iritzi pluraltasun horren plataforma irekia izan behar dizu.

Eremu hontan dauka *Jakin*-ek ere bere posibilitaderik handiena eta egitekorik premiazkoena: euskaltzaletasunaren une kritiko eta kezkatu huntan batzuen eta besteen lokarri bilakatu den funtsezko giroa sortzen lan egitean (Ib., 62).

Gaia halakoxea zen, eta bilera honetan talde polita bildu da, estudiante erlijioso nahiz laiko gazteak, interes handi(ar)ekin, eta Zuzendaritzaren hizpideak «diskusio aberatsa ta interesgarria altxa zuen». Izan ere, eskaintean zegoena zen,

edozeinek har zezakeela eta etxera eraman aldizkaria (edo mugimendua), eta interesatuak ez bide ziren falta. Kronistaren esanean: «Erabaki konkretuetara iristeko amorru bizi bat nabari zan Oiñati'ko billeran parte hartu zuten oroen baitan». Gauzak horrela —«relata refero»—, Karlos Santamariak, aldizkaria gazte talde iraultzaile Jainkoak daki zein koloretakoren baten eskuetan eror zedin beldurrez, hura ezein talde jakinen esku bakarretan gelditzea ezinduko zukeen planteamendu diplomatikoa prebaliarazi zuen —aldizkaria salbatzearren, azken finean—: «*Jakin*-ek debate edo polemikarako 'tribuna libre' antzeko izan behar du»enez, Santamariak proposatuta, batzarrak arlo diferenteak bereizi eta bakoitzeko arduradun/eragile bat izendatu du. Gero arduradun/eragile bakoitzak bere zati edo arloko lankideak bilatu eta ekipo bat eratuko du, berak jardunez zenbaki bakoitzean bere gaiko artikuluen eta zenbaki berezien eragile eta arduradun gisa. Batzarrak honela bereizi zituen eztabaiden plataforma izan behar zuen horretako arloak eta arduradun/eragileak: Rikardo Arregi, politika jeneralerako; Karlos Santamaria, zientzia eta pentsamendurako; Andoni Lekuona, soziologiarako; Xabier Kintana, biologia eta eboluziorako; Ibon Sarasola, literatura, poesia, zine eta teatrorako; Jose Antonio Arana, euskal legedi eta kondairarako; batzarretik kanpo izendatzeko gelditu zen erlijio eta eliz arazoetako eragile/arduraduna. Zuzendaritzarik ez dago, ezpada, garaiko espiritua zen bezala, asanblearismo kasi purua da: asanbleak komite bat mandatzen du arloz arlo zuzendaritzan erantzule izateko urtebetez, eta hori urtero aldagarri izango da. Gero errealismo tindu bat gehitzen da opaen kapituluan:

Jakin-ek programa bikain hau beteko badu —baiña ez nolana, baizik egungo Euskal-herriak merezi duen tamaiñan—, talde edo redakzio-ekipo sendo bat sortzea, beste irtenbiderik ez da ikusten.

Orain arteko Zuzendaritzak argi aitortu zuen bere eziña aldizkariaren programazio berria itxuraz aurrera ateratzeko. Talde konprometitu bat, beraz, zenbaki bakoitzaren bizka-

rrezurra aurrez tajutuko duena. Bati eta besteari lanak, artikulak eskatzeko eskubidearen jabe. Merezi dutenak argitaratu, ta gaiñuntzekoak baztertzeko eskubide berdiñarekin. Bi edo hiru hillez behin elkarrekin biltzeko konpromixoarekin.

Hasiera batean, *Jakin* talde hau zati bakoitzerako izendatu diren eragilleek osatuko dutela, onartu zen (Ib., 63-64).

Egitasmo eder hori udazkenez aprobatu zen, baina askoz udaberritiagoa zela izan, oraindik etortzeko zegoen 68ko maiatza baino, edozeinek ikusten du. Demokratikoago ezin. Baina oso pragmatiko, ez. Aldizkariak funtzionatzeko norbait gainean egon beharra dago etenik gabe; erredakzio taldeak kideen diziplina eta asistentzia seguruarekin kontatu behar du. Urtearen buru aldera Arantzazuko estudianteeek iragarri bezala aldizkaria utzi egin zuten. Presaka eta larri Joan Mari Torrealdai egin behar izan du haren kargu, oraingo zuzendaritza dimisionarioaren aurretik azkeneko zuzendaria izana bera. Erredakzioa Donostian jarri eta aipaturiko komite handiarekin (gehi iparraldetik P. Xarriton eta R. Kanblong, eta kazetari tituludun eta profesional gisa A. Iturria) hamabostero bilerak konbokatuz hilabete batzuek ahalgindu eta gero, praktikak laster erakutsi du komite handiaren barruan ekipo txikiago eta dinamikoago baten premia. Horrela sortu da Donostian *Jakin* berria diseinatu eta abian jarri duen zuzendaritzako troika: Karlos Santamaria, Rikardo Arregi eta J. M. Torrealdai. Hirukote honek aldizkariari aurpegi berria eta egundoko bultzada eman dio. Lau puntutan, laburki: honezkero aldizkaria ez da Arantzazuko menditarra, hiritarra da; ez da estudianteeena, euskal kulturako jendearena da; lehen aldiz zuzendari liberatu bat dauka; eta erredakzio taldea laikoa da proiektu laiko batekin. Bakarrik, urte eta erdi barrura berriro debekatua izan da aldizkaria Franco hil arte. Aurten *Jakin*-en fundazioa eta fundatzaileak omentzen ditugu: aldizkariak bere historia gorabeheratsuan fundazio eta fundatzaile bat baino gehiago izan duela, aitortu behar.¶